

МОДЕЛ ИНТЕГРИСАЊА СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНОГ УЧЕЊА У ПРАКСЕ ШКОЛА

ВОДИЧ ЗА ШКОЛЕ

Childhood Education
International

JOHN
TEMPLETON
FOUNDATION

Inspiring Awe & Wonder

МОДЕЛ ИНТЕГРИСАЊА СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНОГ УЧЕЊА У ПРАКСЕ ШКОЛА

Водич за школе

Београд, 2024.

Childhood Education
International

JOHN
TEMPLETON
FOUNDATION
Inspiring Awe & Wonder

**МОДЕЛ ИНТЕГРИСАЊА
СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНОГ УЧЕЊА
У ПРАКСЕ ШКОЛА**
Водич за школе

Издавач:

ЦИП-Центар за интерактивну педагогију

Аутори:

Ана Буквић

Проф. др Јелена Врањешевић

Доц. др Снежана Вуковић

Весна Златаровић

Доц. др Оља Јовановић

Александра Калезић Вигњевић

Олга Лакићевић

Лектура: Бојана Ђурић

Дизајн: Драгана Малбашић

ISBN-978-86-7526-046-2

Садржај

УВОДНО ОБРАЋАЊЕ _____	5
КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР ЗА ИНТЕГРИСАЊЕ СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНОГ УЧЕЊА У ШКОЛИ _____	7
Зашто се бавимо овом темом? _____	8
Актуелни контекст образовања у Србији, стратешки и законодавни оквир _____	8
Важност социјално-емоционалног учења - ко је све на добитку _____	13
СЕУ и унапређивање квалитета рада школе _____	16
СЕУ у функцији превенције насиља у школи _____	17
ПУТ РАЗВОЈА – КАКО ДО СЕУ ШКОЛЕ? _____	22
АНАЛИЗА СНАГА И МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА ШКОЛЕ _____	23
СЕУ из наставничке перспективе _____	23
СЕУ из ученичке перспективе _____	24
СЕУ из перспективне породице _____	28
СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНО УЧЕЊЕ У ДОКУМЕНТИМА ШКОЛЕ _____	31
УНАПРЕЂИВАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА СЕУ _____	33
ИНТЕГРАЦИЈА СЕУ У СВАКОДНЕВНУ ПРАКСУ ШКОЛЕ _____	43
ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ _____	51
ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА _____	56

Развој детета подразумева физички, когнитивни, социјално-емоционални и морални развој. Промене се дешавају у сваком од ових домена, али не увек подједнаким темпом. Важно је да сви ми који радимо са децом познајемо развојне законитости, а за учитеље и наставнике је значајно разумевање да на процес учења и социјализације ученика не утичу само њихове когнитивне способности, већ и физичке промене, емоционална и социјална зрелост и околности у којима се деца налазе. У овом Водичу фокус је на социјалном и емоционалном развоју деце школског узраста на који можемо утицати само уколико породица, наставници и ученици делују заједно.

Све већи број ситуација насиља, појава кризних догађаја, недостатак менталне хигијене и емоционалне писмености захтевају синергију деловања целог друштва у коме школа остаје место где је превенција пожељна и обавезна заједно са социјално-емоционалним учењем, које је у школском окружењу могуће. Терор среће нам намећу медији који не дозвољава да дете буде тужно, љуто, љубоморно, иако су то потпуно нормална осећања баш као и срећа којој тежимо. Зато савремено образовање и васпитање мора да одговори потребама деце и потпомогне њихову добробит и благостање, како би артикулисали своја осећања. Колико је то значајно и могуће, имамо прилике да препознамо у овој публикацији.

Доц. др **Снежана Вуковић**, помоћник министра
Сектор за превенцију и заштиту од насиља и инклузију осетљивих група
Министарство просвете Република Србија

КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР ЗА ИНТЕГРИСАЊЕ СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНОГ УЧЕЊА У ШКОЛИ

Социјално-емоционално учење (СЕУ) обухвата усвајање вештина, знања, вредности и ставова који значајно доприносе обезбеђивању добробити и успеха и у школи и животу. Уобичајени примери ових компетенција укључују самопоштовање и самопоуздање, разумевање и управљање емоцијама, здраве односе и комуникацију, осећај одговорности и друштвене свести. Деца стичу ове компетенције у интеракцији са родитељима и старатељима, наставницима и другим одраслим особама које сусрећу, вршњацима, као и у заједницама којима припадају, у различитим окружењима, укључујући школу и породицу.

Како бисмо подржали целовит развој деце кроз образовање, потребно је да СЕУ буде интегрални део програма на различитим нивоима образовања и васпитања. С обзиром на то да академске и социјално-емоционалне компетенције функционишу у садејству, узајамно се подржавају и подстичу, СЕУ треба да је интегрисано у школски живот, неодвојиво од процеса образовања и васпитања, да се плански и систематично одвија у наставним, ваннаставним и другим активностима у школама.

„Когнитивне и карактерне вештине су неодвојиве. Вештине рађају вештине. Мотивисанија деца уче више. Они који су информисанији обично доносе мудрије одлуке.

Самоконтрола, отвореност, способност да се ангажујете са другима, да планирате и да истрајете – само су неке од вештина које воде до продуктивног живота“.

Џејмс Хекман, добитник Нобелове награде,
Центар за економију и хумани развој, Универзитет у Чикагу

Концептуални оквир, као увод у Водичу који је пред вама, има за циљ да истакне значај бављења овом темом и да обезбеди основу за његову већу видљивост и интеграцију у систем образовања и васпитања Републике Србије, нарочито током првог и другог циклуса образовања и васпитања.

С обзиром на то да СЕУ у школи побољшава исходе учења и доприноси психосоцијалном благостању деце, овај оквир је усмерен на пружање главних смерница за:

- интеграцију СЕУ у политике и праксе школа као теме која прожима све аспекте образовања и васпитања, и унапређује добробит и општа академска постигнућа ученика

- креирање услова за остваривање пуног потенцијала ученика у смислу релевантних знања, вештина и вредности које их припремају да постигну академски успех и интегришу се у друштво,
- мотивисање наставника, школа и других актера у образовању да адекватним стратегијама, методама и ресурсима подрже развој социјално-емоционалних компетенција деце и креирају сигурно и безбедно окружење за учење и развој.

Оквир је у складу са Стратегијом развоја образовања до 2030. године и пратећим Акционим планом и делује у правцу остваривања посебних циљева Стратегије у погледу подршке развоју личности ученика/ица, инклузивности и васпитне улоге образовних установа. Има за циљ повећање свесности и капацитета школа да пруже подршку социјално-емоционалном развоју деце, да обезбеди структуру за осмишљавање, креирање, имплементацију, евалуацију и унапређивање програма наставе и учења усмерених на развој социјално-емоционалних компетенција деце.

Поред тога, промовише приступ усмерен на дете и поштовање права детета, а утемељење налази и у важећим законским документима, пре свега у Закону о основама система образовања и васпитања, као и у подзаконским документима, који се пре свега односе на осигурање квалитета рада, посебно у областима Етос и Подршка ученицима.

Пет кључних социјално-емоционалних компетенција у овом оквиру у складу су са широко прихваћеним моделом дефинисаним од стране Заједнице за академско, социјално и емоционално учење (CASEL)¹.

Зашто се бавимо овом темом?

Актуелни контекст образовања у Србији, стратешки и законодавни оквир

Кључну улогу у укључивању социјално-емоционалног учења у главне токове образовног система имају политике, и то од националног нивоа до нивоа појединачних школа.

Република Србија је посвећена европским интеграцијама, у оквиру приступних преговора ради на усклађивању свог законодавства са правним тековинама Европске уније тежећи испуњавању циљева одрживог развоја. Значајан напредак у Агенди за одрживи развој до 2030. године може се остварити кроз целоживотно учење и образовање које, између осталог, изграђује друштвену кохезију и промовише родну равноправност, људска права, глобално грађанство, мирно решавање сукоба и уважавање културне разноликости. Циљ одрживог развоја 4.7 је кључан у овом погледу јер захтева приступе подучавању и учењу који негују низ социјалних и емоционалних компетенција, укључујући свест о себи, свест о другима, саморегулацију, вештине успостављања односа и одговорно доношење одлука².

¹ Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning

Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. год.

надовезујући се на претходну, наглашава да се јачање васпитне функције установа образовања и васпитања и даље може сматрати приоритетним правцем развоја и истиче потребу за акредитацијом бројнијих квалитетних програма обука усмерених на јачање компетенција наставника за оснаживање васпитне функције образовно-васпитних установа, као и континуитет приликом прикупљања примера добрих пракси.

У Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2020. године наводи се:

„Школа васпитно утиче целокупним својим деловањем, кроз начин образовања својих ученика, кроз посебне активности и садржаје чија је сврха да васпитавају ученике, али и својом културом (Брунер, 1996), етосом и препознатљивим идентитетом. Запостављена је васпитна улога школе у основном образовању. Ако је настава доминантно предавачка, оцењује се репродукција с разумевањем наученог, оцене су недискриминативне, мало ваљане и поуздане, школа је окренута ка уско когнитивном аспекту, а не целовитом развоју личности ученика, нема партиципације ученика у процесу наставе/учења, не обраћа се пажња на читав сет важних циљева, онда је јасно да такав модел у најбољем случају може формирати особу која добро познаје чињенице али је несамостална, неспособна за повезивање и примену знања, за сарадњу с другима, необучена за тимски рад, за преузимање одговорности, доношење одлука, препознавање и приступање решавању проблема, и ниска јој је мотивација за учење и интелектуални рад.“ (стр. 59)

Основни циљеви образовања и васпитања идентификовани *Законом о основама система образовања и васпитања* (ЗОСОВ, чл. 8), између осталог, укључују:

- обезбеђивање добробити и подршка *целовитом* развоју детета, ученика и одраслог;
- развијање компетенција за *сналажење и активно учешће у савременом друштву* које се мења;
- *пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој* сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- *развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;*
- оспособљавање за *доношење ваљаних одлука* о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- развијање *позитивних људских вредности;*
- развијање осећања *солидарности, разумевања и конструктивне сарадње* са другима и неговање *другарства и пријатељства;*
- развијање *компетенција за разумевање и поштовање права детета,*

² NISSEM (Networking to Integrate SDG Target 4.7 and SEL skills into Educational Materials) Position Paper

људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву,

- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне *равноправности, толеранције и уважавање различитости.*

Како је васпитање препознато као неутуђиви и интегрални део образовног система у Србији, те је истакнуто да „свако лице има право на образовање и васпитање“ (ЗОСОВ, чл. 3), васпитну улогу школе треба стално јачати и унапређивати, поготово у контексту савременог друштва (глобализација, економска криза, ратови, доступност дигиталних садржаја и друштвених мрежа). Уско усмерење ка сазнајним постигнућима ученика уз недовољну подршку целовитом развоју личности ученика доводи до превиђања читавог скупа важних циљева и исхода образовања који су дефинисани Законом о основама система образовања и васпитања РС³.

Компетенције наставника обухваћене *Правилником о стандардима компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја* треба да обезбеде професионалне стандарде о томе шта се сматра успешним поучавањем. Поред компетенција за наставну област, предмет и методику наставе, поучавање и учење, комуникацију и сарадњу, посебна пажња је посвећена компетенцијама за подршку развоју личности ученика.

Компетенције се одређују у односу на циљеве и исходе учења и не баве се посебно компетенцијама наставника за примену социјално-емоционалног учења у пракси. Али дефинисана знања везана за подршку развоју личности ученика (нпр. *Зна и разуме физичке, емоционалне, социјалне и културне разлике међу ученицима; Познаје и разуме психички, емоционални и социјални развој ученика*) и могућности планирања (као што су нпр. различитих активности којима се ангажују сви ученици, уважавајући њихове индивидуалне разлике у социјалном и емоционалном развоју, начина и поступака подстицања самопоуздања и самопоштовања код ученика) дају добру основу за унапређивање личних социјално-емоционалних компетенција наставника и интегрисање СЕУ у праксу школа.

Правилник о стандардима квалитета установе у оквиру кључне области квалитета Подршка ученицима посебно наглашава пружање васпитне подршке ученицима, организовање програма/активности за развијање социјалних вештина (конструктивно решавање проблема, ненасилна комуникација...) и промовисање здравих стилова живота, права детета, заштита човекове околине и одрживи развој. Такође, кључна област квалитета Настава и учење, наглашавајући подстичући комуникацију, тимски рад, сарадњу, излагање, критичко мишљење, планирање и постављање личних циљева учења остављају много простора за СЕУ и развијање потребних социјално-емоционалних компетенција. Могућност за интегрисање СЕУ у редовну школску праксу видљива је и кроз област

³ ЗОСОВ, „Службени гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020 и 129/2021.

Етос, посебно у стандардима у којима се говори о успостављању добрих међуљудских односа и сарадњи на свим нивоима.

Од увођења инклузивног образовања 2009. године Република Србија је учинила значајан напредак у дефинисању правног оквира за инклузивно образовање, као што се види из *Националног извештаја о инклузивном образовању у Републици Србији за период од 2015. до 2018. године*. Инклузивно образовање је препознато као потенцијал за унапређење друштвене кохезије, међукултуралних односа и образовних могућности све деце. Међутим, и након 15 година од увођења инклузивног образовања у Србију капацитети за имплементацију нису сустигли измене у законодавству. CEУ може олакшати и подржати развој школа као инклузивних заједница подстичући социјално-емоционалне компетенције као што су успостављање и одржавање односа, брига о другима и заједници, одговорно доношење одлука, саморегулација и сл.

Уз подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Савета Европе, креиран је Приручник *Смернице за интеграцију референтног оквира компетенција за демократску културу* у коме се наглашава да у данашњем образовном окружењу демократске вредности и оријентацији као општим и међупредметним компетенцијама омогућава динамичније комбиновање знања, вештина и ставова, поставља пред ученике очекивања да кроз наставу и учење, стичу, развијају и примењују ове вредности.

Социјално-емоционалне компетенције, кључне компетенције за целоживотно учење, као и опште **међупредметне компетенције** се у великој мери преклапају и ослонац су за лични и професионални развој.

Социјално-емоционалне компетенције подржавају развој кључних компетенција целоживотног учења и општих међупредметних компетенција тако што помажу ученицима да боље разумеју и управљају својим емоцијама, тимски раде и одговорно доносе одлуке, доприносе повећању мотивације за учење, као и примени нових знања и вештина. Истовремено, када се процес наставе и учења усмерава ка стицању општих међупредметних компетенција и кључних компетенција целоживотног учења које обухватају важне аспекте као што су комуникација, сарадња и решавање проблема, подржава се развој битних социјално-емоционалних компетенција.

Оријентацију образовног и васпитног процеса ка развијању општих међупредметних компетенција и кључних компетенција за целоживотно учење⁴ није могуће остварити без ослањања и системског приступа унапређивању социјално-емоционалних компетенција наставника и ученика. Оне, као важан домен целоживотног учења, доприносе социјалној укључености, активном грађанству, као и личном развоју, што им омогућава да се ефикасно прилагоде на нове ситуације и изазове 21. века.

Системски приступ CEУ у школи доприноси подстицању развоја друштвене и грађанске компетенције за целоживотно учење (активно, ефикасно, демократско и конструктивно учешће у друштвеном и радном

⁴ Закон о основама система образовања и васпитања, Члан 11 и 12

животу у разноврсним заједницама) и доприноси изградњи компетенција за демократску културу⁵. Социјално-емоционалне компетенције, које обухватају способности као што су самосвест, самоконтрола, друштвена свест, вештине односа и одлучивање, играју кључну улогу у развоју демократске културе и постизању циљева одрживог развоја. Ове две групе компетенција су међусобно повезане и међусобно се подржавају. На пример, развијање социјално-емоционалних компетенција може помоћи ученицима да боље разумеју и цене вредности демократске културе, док развијање компетенција за демократску културу може помоћи ученицима да развију важне социјално-емоционалне вештине као што су емпатија, сарадња и решавање конфликта.

Трагични догађаји почетком маја 2023. у школи „Владислав Рибникар“ у Београду и у Младеновцу јасно су поставили као приоритет неопходност промишљања о начинима како школа може да обезбеди сигурно и подстицајно окружење за учење и развој све деце. Имајући у виду бројна и изазовна очекивања која се постављају пред школе генерално, а посебно у кризним ситуацијама, сматра се да програми социјално-емоционалног учења могу помоћи у оснаживању школа за превентивни и васпитни рад у области социјално-емоционалног развоја деце и васпитног деловања школе.

Почетком школске 2023/2024. Министарство просвете је креирало *Смернице за организацију и реализацију образовно-васпитног рада у основној школи у школској 2023/2024. години*, са циљем да се подржи организација активности чијом ће се реализацијом и активним укључивањем ученика допринети првенствено развоју позитивних људских вредности код ученика, као и унапређивању односа заснованих на међусобном поштовању, сарадњи и солидарности уз уважавање различитости. У циљу оснаживања и пружања подршке запосленима у систему образовања, као и запосленима у другим системима и организацијама чији стручњаци пружају психосоцијалну и друге облике подршке деци и одраслима за превладавања кризног и/или трауматичног догађаја којим су на директан или индиректан начин били погођени, у сарадњи са Министарством просвете и другим партнерима, израђене су или преведене следеће публикације:

- приручник *„Ментално здравље у школама – зашто је важно, како препознати проблеме и како реаговати“*
- водич *„Психолошка прва помоћ у школи“*
- водич *„Вештине за психолошки опоравак“*.

⁵ Приручници „Смернице за интеграцију референтног оквира компетенција за демократску културу“ у школама – Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Важност социјално-емоционалног учења – Ко је све на добитку?

Добит за децу

Када су деца свесна својих осећања, онда она имају могућност и да науче да се са њима носе и да разумеју осећања и емотивна стања особа које их окружују. То је основа за емпатију и изградњу и одржавање квалитетних односа, али и помаже деци да истрају у изазовним задацима, да остварују своје циљеве и да ефикасно траже помоћ када им је потребна. Иако деца која су у стању да се саморегулишу и да се успешно носе са својим осећањима имају боље школске резултате и мање дисциплинских проблема, CEУ се не односи само на напредак у академским вештинама већ и на развој детета у целини. У кризним ситуацијама показало се да CEУ може бити од виталног значаја у подршци ученицима да се превладавају изазови и тешкоће.

Бројна истраживања превентивних програма у школама који су имали за циљ развијање социјално-емоционалних вештина деце показала су да је CEУ веома значајно за развој, морално расуђивање, грађанску свест, мотивацију за школска и друга постигнућа (Elbertson и др., 2010). Социјално-емоционалне компетенције су услов за развој вештина мишљења и учења (Brendtro и др., 1990; Elias и др., 1997, према Elbertson и др., 2010) и повезане су са вештинама важним за живот у одраслом добу и успех на радном месту, нпр. вештине решавања проблема, интерперсоналне и комуникацијске вештине, доношење одлука, интегритет (Elbertson et al., 2010).

Једно од најобимнијих истраживања о утицају CEУ била је мета-анализа 213 CEУ програма који су спровођени унутар школа током 30 година са око 270.000 ученика узраста од 5 до 18 година. Ова студија (Durlak и др., 2011) показала је да интервенције које се односе на социјално-емоционалне компетенције доводе до: а) напретка у социјално-емоционалним вештинама (за 23%), б) унапређивања академских постигнућа ученика (за 11%), в) смањеног нивоа стреса код ученика (за 10%), г) унапређивања просоцијалног понашања (за 9%), д) смањивање „проблематичног“ понашања међу ученицима (за 9%) и ђ) унапређивања става према себи, другима и школи (за 9% више у односу на ученике који нису учествовали у овим програмима).

Безбедно и уређено окружење које подстиче позитивно понашање у учионици је препознато као неопходан услов за академски успех деце (Marzano, 2003). Социјално-емоционалне компетенције као што су саморегулација, способност управљања својим мислима, осећањима и понашањем, у многим истраживањима су доведене у везу са школским успехом (нпр. Oberle и др., 2014).

Ученици који показују већу свест о себи и самопоуздање у односу на своје капацитете за учење више се труде и упорнији су у ситуацијама када су суочени са изазовима (Aronson, 2002; према Durlak и др., 2011; Dweck, Walton и Cohen, 2014).

Ученици који постављају себи високе академске циљеве, имају више самодисциплине, самомотивишу се, успешно се носе стресом и

организовано приступају послу, уче више и имају боље оцене (Duckworth и Seligman, 2005; Elliot и Dweck, 2005; према Durlak и др., 2011).

Ученици који користе вештине решавања проблема да превазиђу препреке и који доносе одговорне одлуке у вези са учењем и домаћим задацима имају боља школска постигнућа (Zins и Elias, 2006; према Durlak и др., 2011).

Добит за родитеље

Родитељи и старатељи су први учитељи својој деци, они су ти који први подучавају децу животним вештинама и имају дубоко разумевање и знање о њиховом развоју, искуствима, култури у којој расту и потребама у вези са учењем. Ови увиди и перспективе су од кључне важности за CEУ.

CEУ може помоћи родитељима да боље разумеју емоционалне потребе своје деце и како оне утичу на њихово понашање. Родитељи могу користити стратегије CEУ да подрже своју децу у развоју важних животних вештина, као што су управљање емоцијама, решавање проблема, изградња позитивних односа и одговорно доношење одлука. Али исто тако је важно напоменути да CEУ може помоћи родитељима да примене позитивне стратегије родитељства, што може допринети позитивним односима у породици.

Истраживања указују на то да су CEУ програми ефикаснији када се прошире на микрокултуру у којој дете одраста, а много је већа вероватноћа да ће породице успоставити партнерство са школама када норме и вредности школе уважавају и поштују и њихова лична искуства. Школама су потребни такви процеси доношења одлука који осигуравају да породице, посебно оне из маргинализованих група, буду укључене у планирање, имплементацију и стално унапређење CEУ. Школе могу успоставити партнерство са породицама на различите начине који могу укључивати и стварање сталне двосмерне комуникације и подршку родитељима и старатељима да разумеју дечији развој, што повратно омогућава наставницима да разумеју порекло и културу породице и да пруже могућности породицама да се укључе у школски живот и да развијају своје родитељске вештине.

Добит за наставнике

Истраживања су показала да наставници који су у стању да препознају, разумеју, именују и изразе своја осећања и да њима управљају, односно који негују социјално-емоционалне вештине у личном животу:

- а) **ређе имају синдром професионалног сагоревања** (Brackett и др., 2010),
- б) **унапређују своје ментално здравље и професионално су ефикаснији**, што има велики утицај и на школски успех ученика (Oliviera и др., 2021),
- в) граде **чвршће односе са својим колегама** (Bryk и Schneider, 2002), што чини основу за **продуктивну сарадњу**. Наставници који развијају квалитетнију комуникацију и међусобно поверење чешће уче једни од других, остају у наставничкој професији и имају позитивнији утицај на ученичка постигнућа (Quintero и др., 2017),

г) имају **више емпатије и стрпљења, подстичу здраву комуникацију и стварају безбедно окружење за учење** (*Brackett и др., 2008*), те смањујући количину времена потребног да се регулише понашање у учионици, обезбеђују више времена за поучавање и учење,

д) **успешнији су у подучавању својих ученика** социјално-емоционалним вештинама и показују исте својим примером, те служе као модели на које се ученици могу угледати (*Brackett и др., 2008, Berman, Chaffee и Sarmiento, 2018*),

ђ) успостављају и одржавају **квалитетније односе са ученицима** (*Jennings и Greenberg, 2009*), што **унапређује њихове способности „управљања одељењем“ коме држе наставу** (*Durlak и др., 2011*) и води ка **мање проблема са дисциплином** (*Marzano и Marzano, 2003*) и

е) дају **позитиван допринос свеукупној клими школе** (*DiPaola и Tschannen-Moran, 2001; Berman, Chaffee и Sarmiento, 2018*).

Добит за школу

СЕУ има бројне импликације на развој позитивног и подржавајућег школског етоса који подстиче холистички развој ученика. СЕУ промовише инклузивност (*Durlak et al., 2011*), тако што подстиче емпатију, разумевање и уважавање различитих перспектива и на тај начин доприноси атмосфери у којој ће се сваки ученик осећати прихваћено и уважено без обзира на различитости које постоје међу ученицима. СЕУ подстиче емоционалну интелигенцију ученика (*Brackett, M. A., & Katulak, N. A., 2006*) што им омогућава да граде конструктивне односе са другима, да решавају конфликте на ненасилан начин, да боље управљају својим осећањима и да саморегулишу своје понашање. СЕУ програми смањују вероватноћу појаве антисоцијалног понашања (*Jones, S. M., & Bouffard, S. M., 2012*) и граде повезаност између ученика, наставника и родитеља и атмосферу припадности и подршке у оквиру школе (*Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C., & Walberg, H. J. (Eds.), 2004*). На крају СЕУ доприноси имплементацији вредности попут интегритета, праведности, инклузивности, уважавања које постају интегрални део школског етоса (*Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., ... & Shriver, T. P., 1997*).

Добит за друштвену заједницу

Добро дизајнирани и промишљено имплементирани СЕУ програми имају дуготрајне ефекте на ученике и више од једну или две деценије након учествовања у њима. Социјално-емоционалне вештине у детињству су предиктори академског успеха и успеха у одраслом животу (*Caprara и др., 2000*), укључујући физичко и ментално здравље, зависност од супстанци и опште добростање (*Moffitt и др. 2011; Jones и др., 2015*), више образовање, боље запослење и мање вероватноће ангажовања у криминалним активностима (*Jones и др., 2015*). Улагање у висококвалитетне програме за сву децу може повећати број продуктивних, добро прилагођених одраслих и донети економске користи у будућности (*Jones и др., 2017*).

СЕУ и унапређивање квалитета рада школе

Професионалне компетенције наставника укључују и вештине, знања и ставове које обезбеђују успешну комуникацију са ученицима, родитељима, колегама, као и пружање одговарајуће подршке развоју личности ученика.

Наставници би требало да креирају позитивну атмосферу у учионици, да адекватно реагују на различите емоције и понашања ученика, да се професионално унапређују и промишљају начине на које могу да утичу на развој социјално-емоционалних знања и вештина код ученика и негују заједничке вредности.

Све области квалитета рада школе, а нарочито настава и учење, подршка ученицима и етос, омогућавају да се социјално емоционално учење планирано и системски интегрише у школску заједницу кроз редовне наставне и ваннаставне активности у складу са циљевима образовања и васпитања, као и уоченим или исказаним потребама наставника, ученика и породица.

Наставници и директори школа у којима се пилотирало СЕУ, као и њихови ментори сматрају да се школа у којој се реализује СЕУ препознаје као установа у којој се:

- Рад програмира уважавајући узрастне, развојне и специфичне потребе ученика;
- Истражују и уважавају интересовања ученика при планирању слободних активности;
- Ученицима постављају захтеви који су прилагођени њиховим могућностима, а начин рада и наставни материјали су прилагођени индивидуалним карактеристикама ученика;
- Износе идеје и оригинална и креативна решења од стране ученика и подстиче њихова интелектуална радозналост и слободно изношење мишљења;
- Показује поверење у могућности ученика и постоје позитивна очекивања код наставника у погледу успеха ученика;
- Предузимају разноврсне мере за пружање васпитне подршке ученицима;
- Организују програми/активности за развијање социјалних вештина;
- Промовишу здрави стилови живота, права детета, заштита човекове околине и одрживи развој;
- За новопридошле ученике и запослене примењују разрађени поступци подршке у процесу прилагођавања на нову школску средину;
- Користе различите технике за превенцију и конструктивно решавање конфликта;
- Организују различите активности за ученике у којима свако има прилику да постигне резултат/успех;
- Родитељи активно ангажују (учествују) у животу и раду школе;
- Од стране директора обезбеђују услови да запослени, ученички парламент и савет родитеља активно учествују у доношењу одлука у циљу унапређења рада школе.

Школа је препозната као центар иновација и по васпитно-образовној делатности у широј и ужој локалној и стручној заједници.

СЕУ у функцији превенције насиља у школама

СЕУ је од суштинског значаја за превенцију вршњачког насиља у школама. Промовисање вештина, понашања и ставова ненасилне комуникације (нпр. препознавање својих и туђих осећања, уочавање везе између осећања, потреба и понашања, вештине самосмиривања и самоконтроле, асертивно изражавање, активно слушање, разумевање значаја уважавања других и мирног решавања конфликта и сл.) доводи до мањег броја проблема у понашању и бољих међусобних односа, а истовремено доприноси стварању безбедног и подржавајућег окружења за све ученике.

Пракса показује да се унапређивањем стратегија којима наставници подстичу учење и развој социјалних и емоционалних вештина увећава делотворност њиховог рада са децом, блискост и конструктивност њихових интеракција. Поред тога, подршка развоју социјално-емоционалних компетенција код деце пружа прилику наставницима да боље упознају децу и граде емоционално подржавајуће окружење које позитивно усмерава њихово понашање, доприноси менталном здрављу и добробити деце, као и њиховом редовном похађању школе. Када говоримо о превенцији насиља, поред тога што је важно да ученици стекну знања о врстама насиља и узроцима насилног понашања, потребно је да овладају социјално-емоционалним вештинама⁶.

Ефикасности примене СЕУ доприноси системски приступ, који укључује подршку од стране наставника, родитеља и школске заједнице у процесу креирања безбедног и подржавајућег окружења за учење и развој. Системски приступ подразумева интеграцију СЕУ у праксу школа, што се може постићи кроз:

- 1. Подршку од стране наставника и родитеља:** Наставници и родитељи имају кључну улогу у примени програма за СЕУ. Најбољи резултати се постижу када су они заједно ангажовани у подршци деци у развоју социјалних и емоционалних вештина, уз стално преиспитивање и унапређивање сопствених социјално-емоционалних компетенција.
- 2. Креирање безбедног окружења:** Школе треба да буду безбедно и подржавајуће окружење за све ученике. Ово укључује промовисање толеранције, уважавања различитости и нулте толеранције на насиље, кроз наставне и ваннаставне активности.
- 3. Развој социјалних и емоционалних вештина:** СЕУ програми обухватају активности које помажу ученицима да разумеју и управљају својим емоцијама, развијају емпатију и комуникационе вештине.
- 4. Подстицање партиципације ученика:** Ученици треба да буду укључени у одлуке које се тичу школског живота. Ово им помаже да се осећају уваженим и подржаним.

⁶ Ка сигурном и подстицајном школском окружењу – Водич за школе; Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, 2020.

5. Видљивост СЕУ на нивоу политика и праксе школе: СЕУ треба да буде саставни део документације школе, а ефикасна примена у пракси подразумева њено стално преиспитивање, неговање подстицајног окружења за учење, подучавање, моделовање понашања, увежбавање примене наученог, стварање услова за смислену партиципацију ученика и њихових родитеља. Ефикасна примена СЕУ укључује континуирано стручно усавршавање наставника, успостављање аутентичног партнерства са породицама и заједницом.

Дефинисање основних појмова

Социјалне и емоционалне вештине могу се учити, и то током читавог живота. На то нам, поред свакодневног искуства, указују и истраживања из развојне когнитивне неуронауке (нпр. Diamond, 2012) која имају значајан утицај на развој теорије и праксе СЕУ. Многи аутори наглашавају важност ране процене социјално-емоционалних компетенција деце с обзиром на то да су ове „меке“, али кључне вештине флексибилније од различитих когнитивних мера, као што је то нпр. количник интелигенције, и услед тога пријемљивије на промену кроз различите интервенције. А како ефекти у неким социјално-емоционалним областима показују тенденцију да током времена бледе, важност дугорочне подршке ученицима добија на значају. Унапређивање ученичких социјално-емоционалних вештина (и други позитивни исходи које с њима долазе) иницирају одрасли. Да бисмо унапредили компетенције ученика, не смемо занемарити наставнике који морају бити уважени и подржани у развоју личних социјално-емоционалних компетенција.

СЕУ је од суштинске важности за школе које желе да ефикасно припремају све ученике за успех у школи и животу. „То је процес кроз који деца, млади и одрасли стичу и ефикасно примењују знања, ставове и вештине неопходне за разумевање и управљање емоцијама, постављање и постизање позитивних циљева, показивање осећања и емпатије према другима, успостављање и одржавање позитивних односа, и доносе одговорне одлуке“ (CASEL – 2018).

Социјално и емоционално учење представља учење различитих вештина потребних за успешно обављање животних задатака и представља део образовања који повезује академска знања са вештинама важним за успех у школи, породици, заједници и уопште, у животу.⁷

⁷ Elias, M.J.. Academic and social-emotional learning. Educational Practices Series-11. International Academy of Education: International Bureau of Education.

Дијаграм⁸ приказује пет кључних компетенција CEУ (CASEL модел):

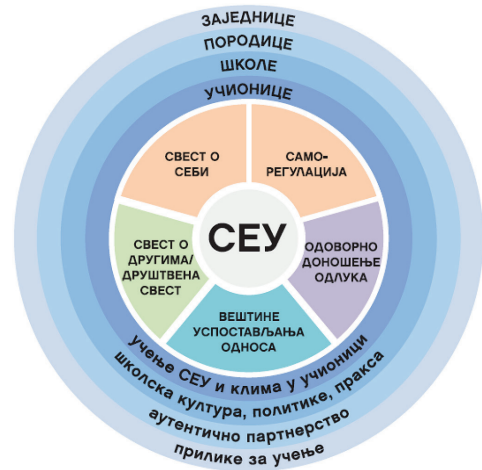
Саморегулација – способност успешног регулисања сопствених емоција, мисли и понашања у различитим ситуацијама.

Свест о себи – способност јасног препознавања сопствених осећања и мисли и тога како они утичу на понашање.

Свест о другима – способност стављања себе у позицију друге особе и саосећање са другима, укључујући и оне који имају различито порекло и културу.

Вештине успостављања односа – способност успостављања и одржавања здравих и успешних односа са различитим појединцима и групама.

Одговорно доношење одлука – способност да се направе конструктивни избори када је у питању сопствено понашање и у социјалним интеракцијама, на основу етичких стандарда, бриге за безбедност и друштвених норми.

Овај модел или оквир за CEУ је изабран између више квалитетних модела којим се социјално-емоционалне компетенције дефинишу и класификују зато што даје свеобухватан и системски приступ CEУ, укључује различите контексте и окружења важна за учење и развој деце (од учионице, школе и породице до заједнице), фокусиран је на добробит све деце и темељи се на истраживањима, па је најчешће и коришћен у истраживањима и пракси широм света, што је добро полазиште које осигурава заједничко разумевање свих актера у образовању.⁹

Наставници подржавају процес учења свих ученика када планирају различите облике рада и нуде могућност избора, примењују интерактивне методе и технике (нарочито технике кооперативног учења и вршњачког учења) и прилагођавају их специфичностима одељења. На тај начин учење се не одвија само на когнитивном плану већ ученици развијају социјално емоционалне вештине као што су сарадња, преговарање, доношење одлука, решавање проблема, заступање сопствених идеја, рад у тиму и сл.

Интеграција CEУ у наставу треба да буде део шире стратегије школе за подршку целокупном развоју ученика и подразумева да се ове вештине уче и практикују у оквиру редовних школских активности, а не једино као део посебних програма или интервенција. Ово може укључивати и стратегије као што су кооперативне технике рада, тематско планирање и пројектно учење, дискусије, рефлексије и друге активности наставе и учења и ваннаставних активности које подржавају развој социјално-емоционалних вештина.

⁸ What is SEL? <https://casel.org/what-is-sel/>

⁹ Детаљан преглед и анализа постојећих оквира за CEУ доступни на специјализованој платформи Универзитета Харвард.

Свакодневна школска пракса је пуна различитих ситуација, планираних и непланираних, које указују на то да су ученицима потребне различите врсте подршке у учењу, али и у успостављању и одржавању социјалних контаката. Планирана подршка у оквиру школе може укључивати и психосоцијалну подршку развијањем различитих социјално емоционалних компетенција. Овакав вид подршке се може реализовати на часовима одељенског старешине, ваннаставним активностима или пак организовањем радионица са специфичним темама које су у складу са потребама мањих група ученика.

Рад са ученицима и породицама на заштити од насиља и унапређивању антидискриминационе праксе се, поред информисања, базира и на развијању социјално-емоционалних компетенција ученика као што су свест о себи и другима, вештине успостављања и одржавања међуљудских односа, одговорно доношење одлука. Активности у школи које су усмерене на подстицање узајамног уважавања и прихватања, вршњачке медијације и ненасилног решавања конфликта доприносе развијању школе као окружења у којем се сваки ученик осећа безбедно и добродошло.

У том смислу, рад на развијању социјално-емоционалних компетенција наставника и ученика није споредна или небитна активност у пракси школе. Улагање напора да се оне плански развијају доприноси унапређивању квалитета рада установе у целини и остваривању жељених исхода и циљева образовања и васпитања¹⁰.

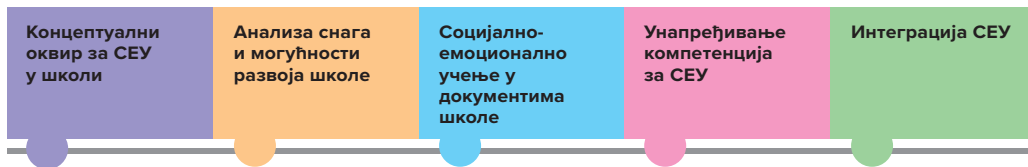
Развоју системски организованог СЕУ на нивоу школе доприноси:

- **Креирању подстицајног окружења** за учење у коме се сва деца и одрасли осећају прихваћено и уважено и у којем с радношћу уче једна од других.
- **Учењу кроз различите активности ученика.** Могућност да учествују и изразе се кроз разноврсне школске активности, као и да се слободно играју и друже представља ефикасан начин за учење социјално-емоционалних вештина. Игра и дружење са вршњацима омогућава деци да истражују и изражавају своја осећања, уче о сарадњи, заједнички планирају и одлучују, решавају конфликте, преговарају и још много тога што доприноси развоју социјално-емоционалних компетенција.
- **Интеграцији СЕУ у програм наставе и учења** укључује стицање различитих знања, вештина и вредности у оквиру социјално-емоционалних компетенција током процеса наставе и учења у оквиру различитих предмета, као и реализацију циљаних, посебно планираних активности за провештавање социјално-емоционалних вештина и њихово практиковање у свакодневним активностима.
- **Подршци родитељима** да заједно са школом подстичу социјално-емоционални развој деце, и у школи и у породичном окружењу.

¹⁰ Закон о основама система образовања и васпитања, члан 8

Подршка развоју социјално-емоционалних вештина код деце може укључивати информисање родитеља о важности СЕУ, заједничко развијање стратегија које родитељи могу примењивати у породичном окружењу, као и подршку личном СЕУ родитеља.

- **Саморефлексији наставника** која подразумева критичко промишљање о настојањима да стицање, развијање социјално-емоционалних компетенција буде подржано у оквиру школе. Питања о сопственим социјално-емоционалним компетенцијама, као и о активностима које наставници могу предузети на индивидуалном и институционалном плану у складу са увидима које су стекли могу дати добар путоказ.

ПУТ РАЗВОЈА – КАКО ДО СЕУ ШКОЛЕ?

Ако сте спремни да започнете свој пут ка школи која негује социјално-емоционално учење, на наредним страницама можете прочитати које кораке можете да предузмете, на основу искустава школа које су биле укључене у пројекат „Заједнице практичара за подршку социјално-емоционалном учењу у функцији подршке развоју личности ученика/ца“.

Одговарајући на актуелне потребе школа да унапреде своју васпитну улогу, тим ЦИП Центра за интерактивну педагогију је заједно са организацијама Childhood Education International уз подршку Министарства просвете и John Templeton Foundation реализовао пројекат „Заједница практичара за социјално-емоционално учење у функцији подршке развоју личности ученика/ица“.

Пројекат је усмерен на унапређивање компетенција наставника пет основних школа да интегришу СЕУ у своју праксу, као и да је шире и унапређују у сарадњи са другим школама. Истовремено, пројектне активности треба да допринесу смањењу предрасуда, као и да омогуће родитељима боље разумевање значаја СЕУ како би у сарадњи са школом планирали и спроводили активности које подржавају развој личности детета.

Развијени ресурси (попут модуларне обуке која је на листи програма од јавног интереса, активности којима се подстиче развој социјално-емоционалних компетенција ученика, сет активности менторске подршке за интегрисање СЕУ у праксу школа, са посебним акцентом на укључивање родитеља) подржавају успостављање заједнице праксе за СЕУ на нивоу школе и унапређивање праксе засноване на доказима кроз спровођење партиципативно акционих истраживања.

Имајући у виду бројна и изазовна очекивања која се постављају пред школе генерално, а посебно у кризним ситуацијама, очекујемо да ће овај Водич инспирисати школе да интегришу СЕУ у редовну праксу, као једним од начина да се обезбеди сигурно и подстицајно окружење за учење и развој све деце.

Мада је представљен кроз кораке, овај пут није линеаран. Полазна тачка је свакако анализа снага и могућности којима школа располаже, како би се планирале будуће активности и обезбедила њихова одрживост. У зависности од потреба и ресурса, сваком од корака ћете се враћати уколико се одлучите да будете школа која негује социјално-емоционално учење као један од начина подршке деци у одрастању и припремању за будуће изазове у животу.

АНАЛИЗА СНАГА И МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗВОЈ ШКОЛЕ

У овом кораку кључна је размена унутар школског колектива како разумемо шта је социјално-емоционално учење и зашто је нама као школској заједници значајно да обезбедимо услове за интеграцију СЕУ у свакодневну праксу.

То може укључити разговор са члановима школског колектива, ученицима, родитељима/старатељима и другим учесницима у образовном процесу о праксама и компетенцијама које имамо као школска заједница, ресурсима којима располажемо, као и областима на којима је потребно радити и изазовима које можемо очекивати у том процесу.

У наставку је дато неколико методолошких алата који могу бити подршка за процену стања и за покретање разговора о наредним корацима.

СЕУ из наставничке перспективе

Вињете о СЕУ

Један начин да започнете разговор са наставницима о СЕУ јесте кроз коришћење вињета које описују ситуације из школског живота у којима се од наставника очекује да подрже развој социјално-емоционалних компетенција ученика.

У наставку је дат пример једне вињете, као и питања која могу бити повод за дискусију. Вињете можете осмислити и сами ослањајући се на ситуације које су честе у Вашој школи.

Група дечака размењује сличице фудбалера. Марко прилази желећи да се укључи у размену, али му дечаки кажу да су завршили са разменом, јер час управо почиње. Марко бесно узима преостала сличице и баца их кроз прозор.

1. Да ли бисте одреаговали у овој ситуацији? **Да** **Не**

1.2. Уколико је Ваш одговор „да“, на који начин бисте одреаговали (шта бисте урадили и/или рекли) у тој ситуацији?

2. Када тако одреагујете (или када не реагујете), шта тиме учите децу?

Опис вињета можете преузети путем линка:

На основу одговора наставника издвојено је 25 стратегија које би наставници користили у описаним ситуацијама. У наставку је листа стратегија које Вам могу послужити да анализирате одговоре Ваших колега, али и да добијете идеје за другачије начине реаговања.

1. Укључивање родитеља
2. Стављање у позицију другог (укључује и сопствено самооткривање)
3. Тражење подршке чланова школског колектива (психолога, педагога, одељењског старешине, и сл.)
4. Подучавање вредностима (једносмерно, од наставника ка деци)
5. Планирање активности учења на нивоу групе
6. Надгледање/Праћење развоја ситуације
7. Изостанак реаговања
8. Поткрепљивање доброг понашања
9. Кажњавање лошег понашања
10. Јавна негативна евалуација понашања
11. Охрабривање ученика да се заузме за себе
12. Подршка развоју позитивне слике о себи/Разуверавање
13. Позивање на правила
14. Пружање прилике за исправљање грешке
15. Нуђење алтернативног позитивног понашања/Подучавање стратегијама/Нуђење стратегија значајних за СЕК
16. Подстицање вршњачке подршке
17. Указивање на последице
18. Навођење ка решењу/Вођена дискусија о ситуацији и реакцијама/ Медијација
19. Дискусија
20. Заузимање за ученика
21. Пружање емотивне подршке (емпатија, разумевање)
22. Пружање негативне повратне информације о понашању
23. Примена логичких последица
24. Индивидуални разговор са учеником
25. Реструктурирање окружења (нпр. размештање ученика)

Самопроцена компетенција за подршку социјално-емоционалном учењу

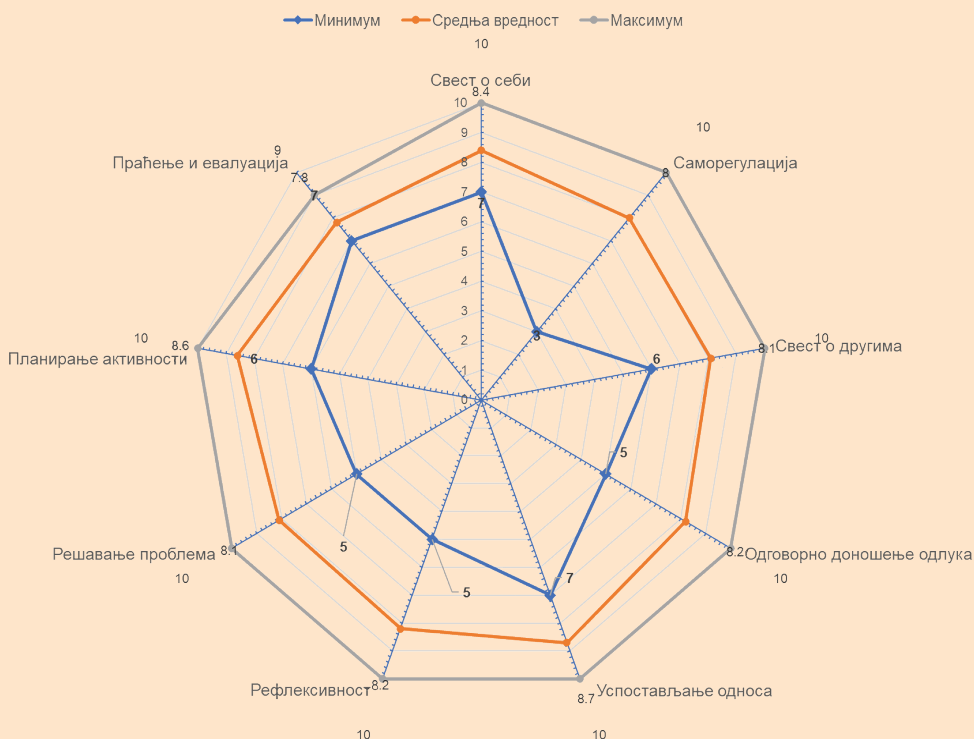
Самопроцена компетенција за подршку СЕУ нам може помоћи да разумемо шта чланови школског колектива виде као снаге школе, а шта као и области у којима је школи потребна подршка изван школе. Истовремено ово представља први корак у планирању смислених активности професионалног развоја. Самопроцену компетенција можете организovati водећи се редоследом који је описан у наставку.

1. Самопроцена компетенција за подршку CEY. Чланови колектива индивидуално процењују своје компетенције за подршку CEY користећи упитник који можете погледати преко линка:

Осим понуђених компетенција, кроз дискусију можете издвојити и дописати и друге компетенције које ви као професионална заједница препознајете као значајне за подршку CEY.

2. Заједничка рефлексија на приказ профила школе. На основу одговора учесника израчунајте минималну оцену на нивоу групе, максимални оцену на нивоу групе и просек групе, и прикажите их као дијаграм (Слика 1.).

Слика 1. Пример дијаграма који приказује самопроцену компетенција чланова колектива

Позовите чланове колектива да коментаришу процене које сматрају изненађујућим, као и да идентификују области снага и слабости школе.

Посебно нагласите оне области у којима:

- су минимум и максимум блиски и ниски, што указује на потребу за додатном подршком изван школе у тим областима;
- су минимум и максимум блиски и високи, што указује на то да би Ваша школа могла бити ресурс за друге школе у тим областима;
- постоји велика разлика између минималне и максималне оцене, што указује на области у којима бисте као школа могли имати користи од хоризонталног учења унутар школе.

3. Планирање активности професионалног развоја. Позовите учеснике да предложе конкретне облике стручног усавршавања кроз које препознају да би могли унапредити своје компетенције. Забележите предлоге и преточите их у план професионалног развоја.

СЕУ из ученичке перспективе

Самопроцена ученичких компетенција за СЕУ

Како бисте планирали активности које одговарају на потребе ученика, један од корака може бити и (само)процена ученичких социјално-емоционалних компетенција. За те потребе можете користити скалу социјално-емоционалне компетенције из Делавер упитника за процену школске климе (Delaware School Climate Survey – Student, 2019). Скала социјално-емоционалне компетенције, како јој и сам назив каже, омогућава ученичку самопроцену развијености СЕ компетенција. Скала се састоји из 16 ставки распоређених у четири супске: Одговорно доношење одлука, Социјална свесност, Саморегулација и Вештине успостављања и одржавања односа.

Скалу социјално-емоционалних компетенција ученика можете преузети путем линка, а на крају скале је дата инструкција за израчунавање резултата.

Скала је коришћена у оквиру истраживања у којима је учествовало 316 ученика трећег, петог и седмог разреда из пет основних школа у Србији. Као што је приказано на Графику 1, резултати сугеришу да ученици у вишим разредима негативније процењују сопствене социјално-емоционалне компетенције, у односу на млађе ученике. Највишим процењују своје компетенције за одговорно доношење одлука, док најнижим процењују своје компетенције за успостављање и одржавања односа, а посебно за конструктивно решавање конфликта. Више о резултатима овог

истраживања можете прочитати у зборнику радова са конференције „Куда се креће васпитање и образовање: вредности као путоказ“ (Зборнику можете присутити путем линка). Наведене резултате можете користити као оквир за поређење резултата ученика Ваше школе.

На овај начин добијене резултате можете представити ученицима и на тај начин покренути разговор о значају социјално-емоционалних компетенција, али их можете користити и за осмишљавање активности за подршку СЕУ.

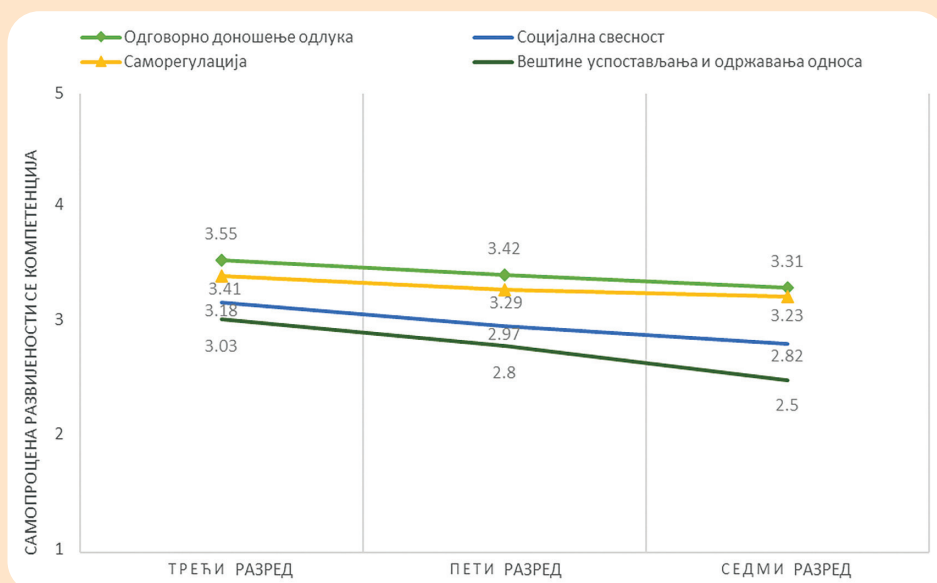

График 1. Самопроцена компетенција ученика различитих разреда (преузето из Јовановић и сар., 2024).

Разговор о вредностима са ученицима

Како започети разговор са ученицима о вредностима? Како обезбедити простор да ученици изразе своје виђење вредности, али и да чују друге? Како да ја као наставник или наставница водим разговор о овој осетљивој теми? Један начин да покренемо разговор о вредностима јесте кроз коришћење фотографије као медијума. У наставку је дат предлог активности и фотографија које можете користити за покретање разговора.

Пример питања за дискусију подстакнуту фотографијама:

- Погледајте фотографију која је дата у наставку, шта овде видите? Шта је приказано на фотографији?
- Како се осећају ликови на фотографији? О чему размишљају?
- Када бисте причали причу о овој фотографији, како би се та прича одвијала? Шта се овде дешава? Зашто се то дешава?
- Шта бисте рекли, да ли ова фотографија приказује нешто добро или лоше? Зашто?
- Како бисте назвали ову фотографију?
- Да ли ова фотографија према вашем мишљењу представља фер или нефер ситуацију? Зашто?
- Да ли ова фотографија према вашем мишљењу представља припадање или неприпадање? Зашто?

Водич, коме можете приступити путем линка, описује како смо у оквир пројекта покретали разговор и истраживали како ученици трећег, петог и седмог разреда разумеју друштвену праведност и инклузију, али и где препознају да ове вредности негује школа у коју иду. Водич укључује опис три врсте активности у којима смо користили фотографијед подстакнемо разговор о вредностима – дискусију подстакнуту фотографијама, фото-изражавање и фото-новинарство.

СЕУ из перспективе породице

Партнерство са породицом у подршци СЕУ

Значајан корак у развоју и примени програма за подршку СЕУ јесте и успостављање партнерског односа са породицама ученика. То подразумева и изградњу заједничког разумевања шта је СЕУ, сагласност у погледу тога да је СЕУ значајно за развој и учење сваког детета, али и дефинисање улоге породице и школе у овом процесу. Упитник који је дат у наставку може бити користан алат за разумевање родитељске/старатељске перспективе о примени СЕУ у школи, а резултати упитника се могу користити за препознавање тема за разговор.

Молимо Вас да у упитнику који се налази у продужетку текста означите у којој мери се слажете са наведеним тврдњама које се тичу улоге школе у социјално-емоционалном учењу:

	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
Осећам да школа моје деце и ми (родитељи) имамо исте циљеве у погледу социјално-емоционалног учења ученика.	1	2	3	4
Школа ради на социјално-емоционалним вештинама мог детета које ја не видим као претерано битне.	1	2	3	4
Школа се не бави оним аспектима социјално-емоционалног учења које бих ја као родитељ очекивао од школе.	1	2	3	4
Школа ми пружа подршку у родитељству када ми је то потребно.	1	2	3	4
Осећам да могу да се консултујем са школским особљем о томе како да се бавим осећањима мог детета.	1	2	3	4
Осећам да могу да се консултујем са школским особљем о томе како да подржим моје дете да успоставља добре односе са другима.	1	2	3	4

Упитник у електронском формату можете преузети путем линка:

Подршка развоју родитељских/старатељских компетенција

За већину школа социјално-емоционално учење је можда нова синтагма, али сигурно није нова пракса. Школски контекст је социјални контекст, што подразумева да га чини једна комплексна мрежа односа између различитих актера, али је истовремено и контекст у који доносимо,

у ком доживљавамо, испољавамо и препознајемо различита осећања, али и учимо како се са њима носити. У наставку је дат пример упитника који можете користити са циљем да проверите са родитељима/старатељима колико су активности реализоване на тему социјално-емоционалног учења допринеле развоју њихових компетенција за подршку социјално-емоционалног учења деце.

У којој мери је учешће у активностима везаним за социјално-емоционално учење допринело томе да Ви као родитељ/старатељ имате самопоуздања да:

	Уопште није допринело	Имало је мали допринос	Имало је осредњи допринос	Допринело је у великој мери
...разговарате са својим дететом о осећањима?	1	2	3	4
...подржите своје дете у успостављању и одржавању пријатељских односа са вршњацима?	1	2	3	4
...поучавате своје дете да разуме позицију других и саосећа са другима?	1	2	3	4
...поучавате своје дете да препозна када је нешто неправедно и зашто је то неправедно?	1	2	3	4
...поучавате своје дете да води рачуна о последицама својих одлука/поступака?	1	2	3	4
...јачате самопоуздање свог детета?	1	2	3	4
...поучавате своје дете како да испољи осећања на начин који не угрожава никога?	1	2	3	4

Упитник у електронском формату можете преузети путем линка:

СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНО УЧЕЊЕ У ДОКУМЕНТИМА ШКОЛЕ

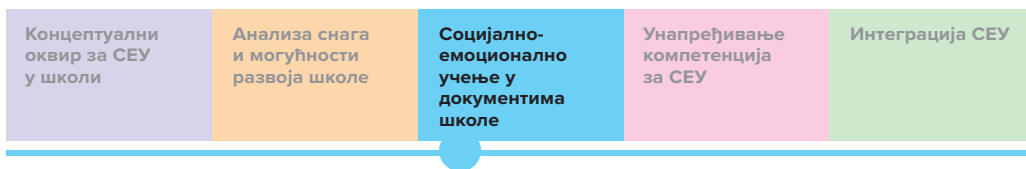
Имајући у виду да СЕУ доприноси унапређивању просоцијалног понашања и целокупном развоју и успеху ученика, као и смањењу учесталости проблематичних и ризичних понашања, важно је да буде планирано, подржано и интегрисано у све аспекте рада школе, од планирања преко реализације до вредновања.

Развијање социјално-емоционалних компетенција треба да буде препознато у стратешком опредељењу школе, кроз развојни план и дефинисање приоритета и праваца развоја, као и кроз мере које се односе на превенцију насиља и повећања сарадње међу ученицима, наставницима и родитељима, мере превенције осипања ученика, укључивање родитеља у рад школе, сарадњу, умрежавање са другим институцијама и сл. СЕУ може да се угради у мисију или визију школе.

Мисија: „Наша школа је посвећена стварању подстицајног и инклузивног окружења у којем сваки ученик може да развије своје академске, социјалне и емоционалне вештине. Кроз интеграцију социјално-емоционалног учења у све аспекте школског живота настојимо да оснажимо ученике да постану одговорни, емпатични и самосвесни појединци спремни за изазове будућности.“

Визија: „Видимо нашу школу као заједницу у којој се негују вредности поштовања, сарадње и одговорности. Социјално-емоционално учење је кључни елемент нашег приступа образовању, омогућавајући ученицима да развију вештине неопходне за успех у животу и раду. Наш циљ је да сваки ученик осети припадност, подршку и охрабрење да оствари свој пуни потенцијал.“

Развојни план служи и као ослонац за израду школског програма и годишњег плана рада школе. Специфичности школе, препознате потребе и начини на који ће школа на њих одговорити треба да буду видљиве у школском програму, посебно у програму заштите од насиља, злостављања и занемаривања, програму спречавања дискриминације и програмима превенције других облика ризичног понашања, програму ваннаставних активности, програму сарадње са породицом и сл. У Годишњем плану рада

школе, кроз операционализацију активности, планирају се активности за конкретну школску годину (стручно усавршавање у овој области, активности за децу, родитеље и сл.)

Интегрисање СЕУ у програме наставе и учења, као и у ваннаставне активности неопходно је уколико желимо да решимо неке од горућих проблема са којима се школе суочавају. Активно учешће породица, заједнице и ученика у тим процесима кључно је за разумевање значаја социјално-емоционалног учења за целокупан развој и академско постигнуће.

УНАПРЕЂИВАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА НАСТАВНИКА ЗА СЕУ

Професионални развој у домену СЕУ подразумева унапређивању компетенција наставника за:

- подршку развоју личности ученика/ца кроз моделовање пожељног понашања, оснаживање партиципације деце и родитеља
- интегрисање СЕУ у свакодневну праксу (наставне, ваннаставне активности, сарадњу са породицом и међусобну комуникацију на нивоу целе школе) кроз креирање подстицајне и безбедне средине за учење и планирање активности за подршку унапређивању социјално-емоционалних компетенција деце
- праћење, (само) рефлексивна и преиспитивање праксе СЕУ и њених ефеката како би се образовни процес ускладио са актуелним потребама
- документовање иновативне праксе интегрисања СЕУ у школске политике и праксе која је заснована на (партиципативним) акционим истраживањима.
- Развијање наведених компетенција наставника заснива се најпре на идентификовању сопствених социјално-емоционалних компетенција и процени области на које се може усмерити даљи професионални развој.

Саморефлексија

Инструменти за саморефлексију у томе могу бити од велике помоћи. У *Инструменту за саморефлексију наставника* можете пронаћи многобројне идеје и подстицај за промишљање о себи као наставнику кроз пет целина: преиспитивање, неговање подстицајног окружења, подучавање, моделовање понашања и увежбавање примене наученог.

ПРЕИСПИТИВАЊЕ

Разматра на које начине лични идентитети, начини размишљања, осећања и поступци подстичу или инхибирају правично и инклузивно окружење за учење.

НЕГОВАЊЕ ПОДСТИЦАЈНОГ ОКРУЖЕЊА ЗА УЧЕЊЕ

Пружа увид о томе како креирати окружење за учење у којем се сви чланови заједнице (ученици, родитељи, сви запослени у школи) поштују, где могу доживети снажан осећај припадности, самостално доносити одлуке и предузимати различите активности како би постигли циљеве.

ПОДУЧАВАЊЕ

Даје одговор на питање како подучавати ученике вештинама, стратегијама и терминологији која се односи на СЕУ, на начине који укључују сарадњу са породицама и ученицима и уважавање њиховог доприноса.

МОДЕЛОВАЊЕ ПОНАШАЊА

Пружа увид како моделовати социјално-емоционалне вештине и начин размишљања кроз демонстрацију, давање примера и конкретна упутства.

УВЕЖБАВАЊЕ ПРИМЕНЕ НАУЧЕНОГ

Разматра могућности да се ученици подрже у увежбавању, генерализовању и примењивању социјално-емоционалних вештина и начина размишљања у разним сложеним, новим, планираним и неплаанираним ситуацијама.

На основу самопроцене направите план свог професионалног развоја у овој области. Можете користити следећи образац за планирање.

Наведите једну до две активности које можете започети **одмах, без подршке или уз врло мало подршке.**

- 1.
- 2.

Наведите једну до две активности које можете започети **уз мало подршке.**

- 1.
- 2.

Каква подршка вам је потребна да бисте почели? (време, ресурси, сарадња...)

Једна активност која вам је важна, али за чије започињање вам је потребна **значајна подршка.**

- 1.

Наведите једну до две активности које можете започети **уз мало подршке.**

Каква подршка вам је потребна да бисте почели? (време, ресурси, сарадња...)

Самопроцена је добра основа да се покрене промена и на личном и на институционалном плану, али је кључна посвећеност целе школе која показује јасну оријентацију ка социјално-емоционалном учењу као начину да се унапреди васпитна улога школе.

Обуке за примену програма CEУ у школи

У циљу унапређивања компетенција наставника у примени CEУ доступне су доступне модуларне обуке (налазе се на листи програма од јавног интереса које решењем одобрава министар, бр. решења: 022-05-00350 2023-16) у укупном трајању од 48 сати:

- Модул 1: Социјално-емоционално учење (CEУ) у школи – Онлајн обука током 16 сати/2 недеље
- Модул 2: CEУ као подршка развоју личности детета – Обука уживо – 2 дана, 16 сати
- Модул 3: Улога критичког мишљења, усвајања демократских вредности и развијања просоцијалног понашања деце – Обука уживо – 2 дана, 16 сати

Обуке обухватају најпре низ теоријских и истраживачких аргумената зашто је важно бавити се овом темом, као и које стратегије су најефикасније како би се подстакле социјално-емоционалне компетенције код ученика и како активности у овом домену интегрисати у редовне политике у праксу школа. Сазнања говоре о томе да је социјално-емоционално учење целоживотни процес, те обуке покрећу на промишљање о унапређивању сопствених социјално-емоционалних компетенција, као и на који начин се могу подстицати код деце.

Програми обуке могу имати дугорочан позитиван утицај на целокупну школску заједницу, побољшавајући академске и социјалне аспекте школског живота. Поред већ наведених добити, програми социјално-емоционалног учења промовишу друштвену свест и емпатију, што помаже ученицима да цене различитост и развијају осећај припадности унутар школске заједнице.

Самопроцена је добра основа да се покрене промена и на личном и на институционалном плану, али је кључна посвећеност целе школе која показује јасну оријентацију ка социјално-емоционалном учењу као начину да се унапреди васпитна улога школе.

Учесници о обукама: Добро конципирана, ослања се на богату литературу и истраживања различитих аутора из области психологије; „Натеран“ сам да доста размишљам о себи, о деци, о својим поступцима; Одлична тема, одавно нисам присуствовала семинару који ми је толико близак и надасве неопходан у савременом друштву; Драго ми је сазнање, да оно у шта сам одувек веровала, а то је да је социјално-емоционално учење од кључног значаја за развој и бољитак сваког појединца, долази у фокус јер су наше, средње генерације, училе само о когнитивним способностима; У професионалном смислу, ова обука ми је „легла“ у правом тренутку, јер се суочавам са различитим изазовима у школи у којој радим, као и у школама са којима сарађујем на плану пружања подршке у инклузивном образовању. Заиста вреди!

Обуке усмерене на унапређивање компетенција наставника у овој области нису саме по себи довољне. Оне могу покренути процес промене, али је за трансфер знања и успостављање праксе социјално-емоционалног учења потребно да школе примене и друге облике стручног усавршавања, попут:

- хоризонталног учења на нивоу школе или између школа које се одлуче да интегришу СЕУ у редовну праксу и успостављање заједнице практичара за СЕУ
- спровођење партиципативних акционих истраживања како би промена праксе била заснована на аутентичним потребама и доказима

Подршка ментора кроз пројекат „Заједница практичара за социјално – емоционално учење у функцији подршке развоју личности ученика/ица“

Свеобухватни циљ менторске подршке био је успостављање заједнице учења на нивоу школе како би се СЕУ интегрисало у школску политику и праксу и подржале школе да развијају иновативну праксу у овој области.

Менторска подршка била је усмерена је на:

- планирање и реализацију активности за унапређивање сопствених капацитета за интегрисање СЕУ у редовну школску праксу
- препознавање, развијање, описивање и дисеминацију иновативних пракси у области СЕУ
- праћењу, документовању и евалуацији сопственог напретка.

Изградња заједнице учења крз партиципативно акционо истраживање

Према Правилнику о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника („Сл. гласник РС“, бр. 109/2021), учешће у заједницама професионалног учења је један од препоручених видова стручног усавршавања на нивоу установе.

Заједнице учења су заједнице у којима наставници и управа унутар школе континуирано трагају за новим знањима и међусобно деле своја знања (Astuto, 1993). То је окупљање наставника, без обзира на радно искуство, ради стицања нових информација, промишљања претходно усвојених знања и уверења, и ослањања на властите и туђе идеје и искуства, како би се радило на специфичним садржајима, а у циљу побољшања праксе и побољшања учења ученика (Cochran-Smith i Lyle, 2011.). У оквиру заједнице учења наставници а) имају могућност да критички промишљају о властитој пракси, б) дају повратне информације другим члановима заједнице о квалитети њихове праксе, као и конкретне идеје како да унапреде своју праксу и ц) мотивишу друге наставнике на унапређивање квалитете рада како би више уживали у послу.

Добити које школа у целини има од заједница учења су бројне (Hord, 1997). Наставници показују веће задовољство, ентузијазам и мање изостају са посла; боље се прилагођавају потребама ученика; склонији су да уводе значајне и дуготрајније промене; преданије раде како би се остварила мисија школе; имају повећан осећај заједничке одговорности за развој и учење све деце; боље разумеју садржај који се поучава и улоге коју имају у помагању ученицима да постигну постављене циљеве учења, подстичу целоживотно учење и континуирано професионално усавршавање. Што се тиче школе, заједнице учења у великој мери утичу на промену културе школе тако што наставници деле вредности и циљеве образовања (слажу се око њих), имају постављене норме континуираног учења и напредовања, предани су послу и имају осећај одговорности за учење својих ученика, сарађују међусобно, имају колегијалне односе, имају могућности рефлексивне на властиту праксу тако што заједнички истражују и деле властита искуства из професионалног учења и личног развоја (Caine i Caine, 2010.)

Заједнице учења – Шта кажу менторке?

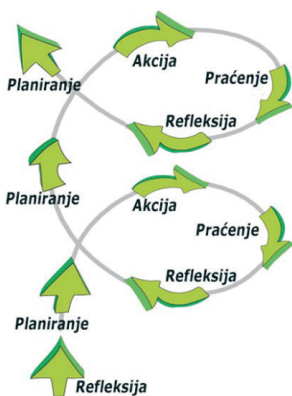
- Наставници су се међусобно повезали и почели да сарађују
- Наставници шире праксу коју су развили у својим одељењима и деле је са другим колегама
- Одељења су почела да се повезују и да планирају заједничке активности
- Наставници уче једни од других

Препорука:

Јачању заједнице учења би могли допринети састанци различитих стручних тела у школи (стручна већа/активи, одељењска већа, различити тимови) који би били посвећени размени искустава и приказивању примера добре праксе на плану СЕУ.

Партиципативно акционо истраживање (ПАИ)

Према Правилнику о сталном стручном усавршавању и напредовању у звања наставника, васпитача и стручних сарадника („Сл. гласник РС“, бр. 109/2021), запослени на пословима образовања и васпитања има право и дужност да сваке школске године учествује у остваривању различитих облика стручног усавршавања у установи, а један од препоручених облика је и учешће у истраживањима. Поред тога, „Истраживања практичара су виђена као један од начина да наставници побољшају свој професионални углед и статус (Radulović, 2011); да се професионално усавршавају (Cochran-Smith & Lytle, 1999, 2009; Stanković i sar., 2013); да иновирају наставну и школску праксу (Malinić, Đerić i Šefer, 2017); да граде фонд педагошких знања о настави и учењу (Hargreaves, 1996; Maksić i Đerić, 2016). Последњих година све је више домаћих публикација које се баве идејом наставника као истраживача у нашој средини, као и конкретним препорукама за обављање таквих активности у школи (Maksić i Đerić, 2016; Radulović, 2016; Stanković i sar., 2013)“.¹¹

- Акциона истраживања се заснивају на мотивацији учесника да покрену процес промене и да се укључе у промену професионалне праксе (Elliot, 1991).
- Акциона истраживања започињу питањем које произилази из образовно-васпитне праксе.
- Акциона истраживања се састоје из циклуса који се стално понављају а односе се на планирање, акцију, праћење процеса и ефеката акције и ново планирање на основу исхода претходне акције (Zuber-Skerritt, 1996).

ПАИ су врста квалитативних истраживања која укључују сарадњу истраживача и учесника истраживања у процесу разумевања различитих проблема у окружењу, који предузимају и акције како би иницирали неку

¹¹ Ивана Ђерић: Наставници и ученици као истраживачи у школи; ИСТРАЖИВАЊА У ШКОЛИ, ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА, 2018.

промену. Партиципативна су зато што укључују оне којима је истраживачки проблем близак, а акциона су зато што теже некој позитивној промени. Она представљају процес критичког истраживања рефлексивних практичара који промишљају сопствену праксу и укључени су у партиципативно решавање проблема и континуирани професионални развој. ПАИ спадају у групу тзв. еманципаторних истраживања, будући да подразумевају истраживања у сарадњи СА одређеним групама, а не истраживање О њима или ЗА њих.

Један пример ПАИ у области наставе и учења¹²

Проблем: Ученици не препознају значај учења за лични развој.

Циљ истраживања: Истражити зашто ученици не виде учење као вредност (зашто не виде смисао учења, зашто уче, које садржаје виде као битне за лични развој, шта им је потребно – који садржаји, који начини учења, да би видели да то има смисла за њих, шта и како би желели да уче?)

Учесници истраживања: чланови Ученичког парламента, ученици I–IV разреда, ученици V–VIII разреда, наставници.

Инструменти коришћени у истраживању: упитник за фокус групе ученика који су осмислили чланови Ученичког парламента уз подршку наставника.

Процедура: Чланови Ученичког парламента смишљали су питања за ученике млађих разреда и за своје вршњаке и у сарадњи са наставницима и учитељима направили су селекцију питања за фокус групе ученика. Чланови Ученичког парламента водили су фокус групе ученика уз подршку наставника.

Реализација часа на коме се развијају СЕ компетенције

Активност је осмишљена на основу закључка ПАИ да би ученици волели да уче на занимљивији начин. У циљу примене нових техника учења учитељица Љиљана Павловић одржала је час обраде текста „Корњача и зец“ у трећем разреду на коме је примењена техника трансформативног дијалога и техника „Коцкица осећања“.

Формирање кутка за СЕУ у учионици

Активност је осмишљена на основу закључка ПАИ да би ученици волели да у школи имају место за одмор и опуштање током наставе и пауза. У складу са тим, у учионици ученика I–IV разреда

¹² Аутори су Љиљана Павловић, Филип Пауновић, Саша Драгојевић, Софија Миленковић из ОШ „Вељко Дугошевић“, Турија

	направљен је СЕУ кутак у коме ученици бораве када им је потребно да се опусте и осаме, смире своје емоције и врате се редовном учењу.
Активност „Да се похвалим“	Активност је осмишљена на основу резултата ПАИ који су показали да је ученицима драго када их неко похвали и да их успеси њихових другова мотивишу за рад и напредовање у учењу. Осмишљен је пано у ходнику школе на коме се налазе имена свих ученика који се током радне недеље похваљују за уложени труд на часовима, уз образложење због чега се похваљују. Имена ученика се мењају сваке недеље и води се рачуна да сви ученици буду похваљени.

Шта сам научио/ла кроз процес ПАИ о својим ученицима?

- ученици су мотивисани када се оно што уче повезује са њиховим животима
- иако се ученици међусобно веома разликују, сви имају сличне потребе: да буду прихваћени, уважени, да доживе успех, да добију похвалу и подстицај, да се друже и осете сигурно и срећно у школском окружењу
- ученици су мотивисани да уче и раде заједно, прија им подршка вршњака
- ученици су компетентни да истражују разне аспекте живота школе, зрели су и у потпуности су „дорасли задатку“

Учешћем у партиципативним акционим истраживањима наставници истраживачи промишљају постојеће стање и проблеме у школи, испробавају могућа решења за те проблеме, у том процесу сарађују са колегама и деле резултате до којих су дошли и тако доприносе напредовању професионалних знања како у својој школи тако и у локалној и широј заједници. Током истраживачког процеса наставници активно унапређују своју праксу, активно сарађују са колегама да би промена била одржива, прикупљају, користе и размењују резултате истраживања и доприносе стварању и преношењу нових професионалних знања. На тај начин ПАИ постају начин да се изгради стабилна заједница учења: развија се сарадња и поверење унутар школе, наставници развијају сигурност у себе, професионално су испуњени и поносни на своју професију, а саме школе постају отворене и развијају се.

ПАИ као процес учења о себи и другима – шта кажу наставници

да је образовање
перманентан процес и
да се никада не завршава
- да стално могу да
унапређујем себе и да се
развијам

да је мој досадашњи рад у настави
исправан пут изградње односа и рада
са децом; потврдио сам свој став који
негујем од почетка каријере да је потребно
много улагања и давања, разумевања и
одрицања, сарадње и колегијалности,
љубазности и добре воље, знања и
одговорности, а пре свега љубави
према послу да бих био успешан,
а пре свега задовољан у
овоме што ради

Шта сам научио/ла о себи као наставнику/ци?

да имам неке таленте
које до сада нисам
запачала, ојачала сам
и професионално и
емотивно, самопоуздање
ми је порасло

да могу још успешније
и ефикасније да
подстакнем ученике на
квалитетне кооперативне
односе, да у постизању
циљева разумеју различита
мишљења и усклађују своје са
туђим потребама

да су посвећени
свом послу и да га
раде са љубављу и
ентузијазмом

Шта сам научио/ла о својим колегама?

Да од њих могу
много да научим

да знам да
могу да се ослоним
на колеге које су
расположене за сарадњу

да нас има разних, али
да сам ја имао срећу да на
овом пројекту сарађујем са са
колегама који су најбољи у свом
послу, који воле оно што раде,
који су прави професионалци

Концептуални оквир за СЕУ у школи

Анализа снага и могућности развоја школе

Социјално-емоционално учење у документима школе

Унапређивање компетенција за СЕУ

Интеграција СЕУ

На који начин је искуство ПАИ утицало на вашу праксу?

- дало ми је идеје за нове теме у раду са ученицима
- настава је креативнија и занимљивија, часови су другачији, ученици су активни, опуштенији и заинтересованији
- опуштенији смо на часовима, наш однос је постао блискији
- сарадња са родитељима који су учествовали у ПАИ је далеко боља и сматрам да је ПАИ веома допринело у јачању сарадничког односа и обостраног поверења
- веће укључивање ученика у планирање, организацију и реализацију договорених активности
- боља комуникација, решавање проблема и преговарање, боља и успешнија сарадња с другима и решавање проблема и потешкоћа у школи.

ИНТЕГРАЦИЈА СЕУ У СВАКОДНЕВНУ ПРАКСУ ШКОЛЕ

Интегрисање СЕУ подразумева ангажовање целокупне школске заједнице како би се принципи социјално-емоционалног учења уградиле у све аспекте школског живота. Овај приступ обезбеђује окружење за учење које промовише правичност и укљученост свих.

Показатељи интегрисаности СЕУ на нивоу школе¹³

УЧИОНИЦА	Експлицитна, јасна и директна упутства која се односе на социјално-емоционално учење	Ученицима су стално на располагању различите прилике за унапређивање, вежбање и продубљивање разумевања социјалних и емоционалних компетенција, које су развојно прилагођене и у складу са културом из које потичу.
	СЕУ интегрисано у академско учење/школско подучавање	Циљеви СЕУ су интегрисани у наставне и ваннаставне садржаје, као и у стратегије подучавања свих наставних предмета, тако што наставници уз образовне планирају и СЕУ циљеве и исходе; примењују технике учења које омогућавају подстицања СЕ компетенција (рад у малим групама, презентовање, дебата, ученички пројекти...); подучавају ученике потребним социјално-емоционалним вештинама у складу са контекстом; подстичу ученике да сами планирају, постављају образовне и друге циљеве, врше избор и доносе одлуке; подстичу размену идеја, креативности и критичког мишљења, нису директивни и сл.
ШКОЛА	Партиципација ученика/ца	Запослени у школи поштују и подржавају широк спектар ученичких перспектива и искустава тако што укључују ученике у процес доношења одлука које их се тичу. На тај начин ученици имају прилике да решавају

¹³ Adaptirano prema: Indicators of Schoolwide SEL (2021), Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL), <https://schoolguide.casel.org/resource/the-casel-guide-to-schoolwide-sel-essentials/>

ПОРОДИЦА ЗАЈЕДНИЦА		<p>проблеме, учествују у одлучивању и буду лидери, нпр. консултовање са децом у различитим ситуацијама школског живота, проширивањем улоге ученичког парламента, развијањем разноврсних облика вршњачке подршке и сл.</p>
	Подржавајућа атмосфера у учионици и у школи	<p>Окружење за учење у учионици и у школи као целини је подржавајуће, културолошки сензибилисано и фокусирано на изградњу односа и заједнице.</p>
	Фокус на СЕУ одраслих	<p>Запослени имају могућности да редовно унапређују своје социјално-емоционалне компетенције, да међусобно сарађују у оквиру једне или више школа, изграђују заједницу учења засновану на поверењу и заједничком разумевању.</p>
	Подржавајућа дисциплина	<p>Политика и пракса успостављања и одржавања дисциплине се заснивају на подучавању и ресторативности, развојно су примерене и праведно се примењују.</p>
	Континуум интегрисане подршке ученицима	<p>СЕУ је саставни део различитих видова васпитно-образовне подршке који су на располагању са циљем да одговоре на различите потребе ученика.</p>
	Аутентично партнерство са породицом	<p>Породице и запослени у школи имају редовне и смислене прилике за изграђивање међусобних односа и сарадње на подршци социјалном, емоционалном и академском развоју ученика.</p>
	Усклађеност и партнерство на нивоу заједнице	<p>Постоји усаглашеност запослених у школи и партнера у заједници по питању заједничког разумевања појмова, стратегија и комуникације око иницијатива и активности које се односе на СЕУ, укључујућих и оних које се одвијају ван школе.</p>
	Системи за континуирано унапређивање	<p>Подаци о имплементацији и исходима примене СЕУ се прикупљају, анализирају и користе за стално побољшавање политика и праксе у области СЕУ.</p>

Промишљање и планирање

Сматра се да је за интеграцију социјално-емоционалног учења у неку образовно-васпитну установу потребно најмање две до три године услед сложености функционисања образовно-васпитних установа и наставничке професије. То време је потребно како би наставници овладали потребним компетенцијама за подстицање социјално-емоционалног учења у процесу наставе и учења, током других школских активности и изградиле самопоуздање за ту врсту рада са ученицима. Поред тога, потребно је време да се СЕУ интегрише у функционисање школе као целине, што подразумева:

- стратешки приступ развоју школе као заједнице, планиран и континуиран рад у дужем временском периоду.
- унапређивање компетенција наставника да непосредно са ученицима раде на подстицању социјално-емоционалних компетенција ученика подразумева процеса подучавања, увежбавања и њиховог моделовања уз стално преиспитивање и рефлексију наставника о постигнутом.

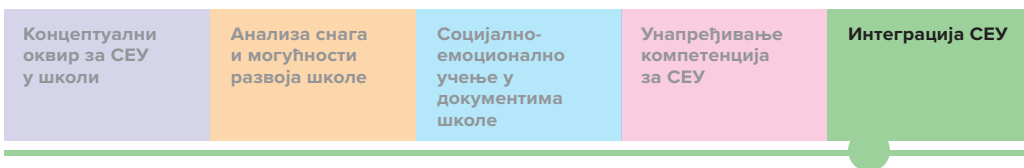

Интеграција СЕУ на нивоу учионице
- Области за промишљање

У процесу промишљања, наставник настоји да разуме како:

- његов лични идентитет, начин размишљања, осећања и понашања подстичу или коче развој подстицајног, правичног и инклузивног окружења у школи;
- сарађује са породицама и ученицима уважавајући њихов допринос и руководи се принципима универзалног дизајна за учење приликом унапређивања социјално-емоционалних компетенција ученика;
- моделује социјално-емоционалне вештине и начин понашања кроз демонстрацију, давање примера и конкретна упутства;
- омогућава ученицима да увежбавају, усвајају и примењују СЕ вештине и начине размишљања у разним сложеним, новим, планираним или непланираним ситуацијама и сл.

Имплементација СЕУ је заснована на приступу школи као целини и потребно је да буде подржана наставницима спремним да подучавају и негују срећне, здраве, безбедне и ангазоване ученике. СЕУ није само програм или стратегија на нивоу једног одељења. Потребно је планирати вишеслојне, различите начине подршке развоја и неговања социјално-емоционалних компетенција намењене свим ученицима, мањем броју ученика или појединим ученицима, као што је приказано на слици у наставку на следећој страни.

Од помоћи може бити и чек листа за процену статуса интегрисаности CEY у свакодневну праксу коју можете преузети путем линка:

Брига о социјално-емоционалној добробити свих ученика и њихових породица, али и запослених, постаје видљива и препознатљива тако што се развој социјално-емоционалних компетенција код ученика подржава на различите начине, кроз разноврсне активности, у различитим ситуацијама школског живота, у унапређивању квалитета међуљудских односа, мотивисаности, осећају припадности и учешћа у школској заједници. У простору школе могу се видети панои са битним знањима и информацијама у вези социјално-емоционалног функционисања намењени ученицима, родитељима, наставницима, као и просторне целине који омогућавају несметану комуникацију, бављење својим и туђим емоцијама и унапређивању социјално-емоционалних компетенција. Оваква брига о развоју социјално-емоционалних компетенција у многоме може допринети безбедном, уважавајућем и одговорном понашању ученика у непосредном физичком окружењу у школи и ван школе, као и у дигиталном окружењу које је данас саставни део живота као нова реалност.

CEY у партнерству са породицом

У периоду детињства и ране адолесценције деца стичу многа знања, вештине и усвајају ставове који су саставни део социјално-емоционалних компетенција. Уче како да препознају своја и туђа осећања, како да управљају осећањима и контролишу импулсивно понашање; о себи и сопственим идентитетима; како да достигну аутономију и самосталност у бризи о себи, доношењу одлука, планирању и остваривању циљева; успостављају и одржавају позитивне односе; разумеју гледишта и мишљење других; показују емпатију, прихватају и разумеју морално и етично понашање; развијају способност да се носе са изазовима и тешкоћама и томе слично.

Деци су родитељи узор и од њих уче. Родитељима као првим учитељима деце, наставници могу да пруже подршку у подстицању

социјално-емоционалног развоја деце, пружајући им ресурсе, стратегије и информације, успостављајући партнерске односе и оснажујући их за родитељску улогу.

Кроз пројекат „Заједница практичара за социјално – емоционално учење у функцији подршке развоју личности ученика/ица“, развијени су следећи ресурси за родитеље како би подржали развој социјално-емоционалних компетенција деце:

- Брошура за породице: Социјално-емоционално учење деце основношколског узраста - савети и предлози родитељима за подршку развоју социјално-емоционалних компетенција деце. Можете приступити путем линка:

- Поруке за родитеље о подршци психолошкој отпорности деце. Можете им приступити путем линка:

- Креирано је пет радионица за родитеље. Свака радионица има кратак сценарио који може да се реализује у период од 45 до 60 минута, издвојене прилоге за родитеља и наведен потребан материјал како би се реализовала. Теме: Шта је социјално-емоционално учење: Како се изборити са стресом; Уважавање различитости; Животне вредности; Вредности на делу.

Успостављање партнерства између родитеља и наставника, заснованог на међусобном уважавању, сарадњи и подршци, кључно је за подршку развоју социјално-емоционалних компетенција деце.

Неке од активности које наставници реализују у школи могу се реализовати и у породичном окружењу (попут техника смиривања у стресни ситуацијама).

Тако, на пример, и породица и запослени у школи могу да детету:

- помогну да препознаје и повезује различите ситуације, понашања и своја осећања
- указују на који друштвено прихватљив начин може испољити осећања, а да притом не угрози ни себе ни друге пруже подршку да осмисли начине како да конструктивно савлада препреке на које наилази кад жели нешто да постигне, како да себи поставља мале и оствариве циљеве, прави планове како да их оствари, истрајава у њиховом остваривању, као и да зна када их је остварило

- помогну заједничким планирањем како да оствари неке циљеве, да прави свој план како да постигне нешто што жели и подржи га у томе (нпр. да наредна три месеца уштеди одређену суму како би купило себи нешто што жели и сл.)
- укажу како да сагледа ситуацију из угла других (способност децентрације, „стављања у туђе ципеле“)
- помогну да разуме зашто је важно поштовање правила која се односе на добробит сваког појединца, као и друштвених норми које регулишу функционисање заједнице
- буду модел како се успостављају односи са другима тако што вербално и невербално (речима, мимиком, гестикулацијом – покретима тела), показују уважавање, прихватање различитости, неговање добрих међуљудских односа, спремност на сарадњу и договарање, пажљиво и активно слушају саговорнике и сл.
- оснажују дете да изрази своје мишљење и доноси одлуке
- помогну да сагледа последице одређеног понашања за себе и друге, и подстакну га да свесно бира да се понаша тако да не наноси штету нити повреду ни себи ни другима и сл.

Редовна комуникација између родитеља и наставника може да помогне у праћењу напретка детета и усмеравању подршке тамо где је то потребно. Истовремено, наставници могу да подрже и развој родитељских социјално-емоционалних компетенција и да их инспиришу на размишљање како могу да их унапреде.

Када се у породицама практикују знања и вештине социјално-емоционалног учења које деца стичу у школи, тада она дубље разумеју да учење није везано само за ситуације у школи већ и за свакодневни живот у породици и окружењу.

Подстицање партиципације ученика

Интегрисани програми социјално-емоционалног учења могу значајно да подстакну партиципацију ученика на различите начине:

- Подршка аутономији ученика: која се огледа у могућности избора и доношења одлука, иницијативности, спремности да буду носиоци промена и да активно учествују у животу и раду школе. Социјално-емоционалне компетенције попут позитивне слике о себи, асертивности, одговорног доношења одлука, пружају могућност ученицима да промишљају властито искуство, креирају или трансформишу знања у сарадњи са другима.
- Активно и кооперативно учење: СЕУ подржава активно, партиципативно и кооперативно учење, полазећи од става да је ученик активан и конструктиван чинилац свог учења и развоја.
- Подршка у развоју просоцијалног понашања: Кроз СЕУ, ученици могу

да развију просоцијално понашање и низ компетенција које су важне за демократско друштво.

- Подршка у развоју комуникационих вештина: СЕУ може да помогне ученицима да развију вештине за јасно изражавање својих мишљења и слушање мишљења других.
- Подршка у развоју вештина одлучивања: Кроз СЕУ, ученици могу да науче како да функционишу у групи, како да се договарају и преговарају са другима, и како да пронађу конструктивна решења.

Један од начина подстицања партиципације је укључивање ученика у акциона истраживања која се реализују у школи. У примеру који следи, ученици који су учествовали у истраживању нису само били *консултовани* како би се разумела њихова перспектива, већ су били *коистраживачи* који су активно учествовали у креирању инструмента истраживања, прикупљању података, анализи и тумачењу тих података и креирању акција на основу добијених резултата. Истраживачки процес је на тај начин добио на квалитету, као и акције које су следиле након резултата будући да су заиста биле у најбољем интересу ученика. Ученици су кроз овај процес развили низ компетенција попут комуникацијских компетенција, одговорности, самосталности и самопоуздања, а почела је да се мења и слика о њима коју одрасли (наставници) имају.

Пример ПАИ у области ваннаставних активности¹⁴

Проблем: Ученици немају могућност одлучивања када су у питању ваннаставне активности и недостају им компетенције за одговорно одлучивање

Истраживачко питање: Како кроз ваннаставне активности подржати развој компетенција ученика за одлучивање?

Учесници истраживања: 76 ученика различитих разреда (од трећег до осмог разреда)

Инструменти истраживања: Упитник за самопроцену компетенција за одговорно одлучивање и фокус групни интервју који се бавио питањима доношења одлука (Какве све одлуке они доносе? Зашто су оне важне? Да ли им ваннаставне активности помажу да лакше донесу одлуке када се нађу у таквој ситуацији и на који начин им помажу? Шта је то што би у вези са доношењем одлука хтели да науче и кроз које ваннаставне активности би то волели да уче?)

План акције: На основу прикупљених резултата сачињен је план који је обухватио две ваннаставне активности: *школска башта* и *школски лист*. У оквиру обеју активности ученици су сами дефинисали своје планове рада, делили међусобно задатке и задужења, спроводили активности, бринули о реализацији, а задужени наставници су им били на располагању као подршка онда када им је то било потребно. Наставници који су радили на реализацији ових акција кажу да су то ваннаставне активности које су и раније постојале у школи, али су задужени наставници водили главну реч, ученици су били извршиоци активности које су наставници осмишљавали и планирали.

Исходи акције: Кључна промена је то што су сада ученици доносили све кључне одлуке, правили планове и преузели одговорност да се ти планови реализују. Приметно је велико интересовање ученика за учешће у овим активностима и знатно већи степен одговорности за реализацију планова које су ученици сами правили. Наставнице извештавају да се кроз само свакодневно ангажовање великог броја ученика у овим ваннаставним активностима виде ефекти њиховог одговорног понашања.

¹⁴ Истраживање реализовале Наташа Игњатовић, Јована Живковић и Данијела Милић из ОШ „Радоје Домановић“ у Нишу

Концептуални оквир за CEУ у школи

Анализа снага и могућности развоја школе

Социјално-емоционално учење у документима школе

Унапређивање компетенција за CEУ

Интеграција CEУ

ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ

Наставници у школама укљученим у пројекат испробавали су различите начине подстицања социјално-емоционалних компетенција ученика и ученица кроз свакодневну праксу. Део тог искуства можете прочитати на следећим страницама.

Развој свести о себи и свести о другима кроз подстицање емпатије, разумевање и поштовање према различитостима у породици и међу пријатељима, развијање вештина тимског рада и активног слушања

Тема часа: ПОРОДИЦА И РОДБИНА

(24 ученика, други разред, обрада, предмет Свет око нас)

Ученици се деле у четири групе случајним избором, са задатком да нацртају породично дрво на великом хамеру. Треба да нацртају чланове породице, али и пријатеље које сматрају блиским. Док цртају, ученици се подстичу да користе фразе као што су: „У мојој породици се осећам вољено када...“ Учитељица шета између група и усмерава разговор ка разумевању различитости породица. Када сви заврше, следи дискусија у којој учитељица истиче важност

поштовања различитости у породичним структурама.

Позива ученике да поставе питање ако им је нешто занимљиво, на пример: „Шта ти највише волиш код маме, баке, сестре, деке... или неког пријатеља?“, „Како ваша породица проводи слободно време?“...

Завршавамо час тако што ће ученици добити папириће на којима ће нацртати или написати како се осећају када проводе време са својом породицом. Ове картице чита учитељица анонимно. Закључујемо да сви имамо различите породице и пријатеље, али је важно да их поштујемо и бринемо једни о другима.

Јелена Албијанић, наставница разредне наставе
Основна школа „Иван Горан Ковачић“, Суботица

Подстицање одговорног односа према окружењу, развој уважавања, прихватања различитости и другарства, подстицање емоционалног развоја, поштовање дечјих права и равноправности, безбедно окружење.

Бавили смо се естетским уређењем учионице и посебних кутака у њој са заједничким циљем да се за свакога од нас у учионици створимо угоднији простор. Формирали смо групе, при чему је свака група добила свој задатак да зонира учионицу на 3 кутка: 1. Читалачки кутак; 2. Кутак за опуштање; 3. Кутак „Кад сам бесан“.

За читалачки кутак била је потребна и подршка родитеља, који су помогли у снабдевању књигама, часописима, енциклопедијама, а који одговарају интересовању и узрасту ученика. Направили смо малу одељењску библиотеку. Једном месечно разговарамо о прочитаном и ученици износе своја запажања и утиске и предлажу штиво за читање другима. Тако развијамо комуникацијске вештине и социјалну интеракцију међу ученицима.

Кутак за опуштање је мирни кутак, мало удаљен од клупа за седење, колико то простор допушта. Служи за опуштање и саморегулацију. Опремљен је струњачом, малим лејзи бегом, анти стрес лоптицама, боје су умирујуће – углавном плаве. Кутак је првобитно био намењен дечаку који има аутизам, али га користе сви ученици када осете потребу да се опусте, изместе из неке стресне ситуације. Разговарамо о томе како тај кутак функционише и шта можемо да урадимо да га побољшамо.

„Кад сам бесан“ кутак је простор за управљање емоцијама. Ту ученици могу да се повуку и регулишу своје емоције. Ту могу да користе анти стрес лоптицу или спинер, али главна активност је вођење дневника. Разлог свог беса или узнемирености могу да запишу у дневник, да запишу како се осећају и коју потребу имају. На тај начин уче да управљају својим емоцијама.

Ако желе могу своје искуство да поделе са другима. Мисле да је сасвим у реду да тај кутак, или онај за опуштање, понекад користи и учитељица.

Мирјана Павловић, наставница разредне наставе
Основна школа „Вук Караџић“, Степојевац

Развој свест о себи и другима, саморегулације кроз препознавање снага и слабости, самопоуздање, независност, превладавање препрека, усмеравање и фокусирање пажње, тражење помоћи, усмереност на проблем, истрајност и упорност, емпатија, брига, подршка, посвећеност, сарадња током решавања проблема

Реализована активност је подела ђачких књижица на крају школске године. Одвијала се ван школе, у Народној башти (градској зеленој површини, парку), у опуштајућем и пријатном амбијенту.

Учитељица је ученицима и родитељима, браћи, сестрама дала инструкцију да сами за себе размисле како су доживели протеклу школску годину, какав је био њихов пут од првог септембра до краја трећег разреда – шта им је било лако, тешко, изазовно, на које су препреке наилазили и како су их савладавали... Свако размишља из сопствене улоге, као ученик, односно као члан породице, а затим своје увиде размене кроз разговор у паровима са чланом своје породице.

У следећој фази активности, ученици и родитељи (брат/сестра) стају једни поред другог и везују траком, марамом и сл. ноге које им се додирују. Тако спојени (један по један пар) треба да дотрче до учитељице и добију своју ђачку књижицу и загрљај од учитељице. Док трче, замишљају стазу као пут кроз школску годину. Када заврше и мало се одморе, треба да осталима кажу како су се осећали током читавог процеса.

Активност је довела у везу самопроцену својих постигнућа и пут којим се до њих долази. Оно што је требало урадити другачије је повећати временски оквир и сатницу реализације активности, јер је због веома топлог времена дошло до опадања ефикасности.

Јелена Вукадиновић, наставница разредне наставе
ОШ „Јован Јовановић Змај“, Панчево

Развој свест о себи и другима, саморегулације негованем оптимизма и доброг расположења, среће и забаве, развијањем сарадничких односа, успостављањем добрих међуљудских односа

У оквиру Дечје недеље одржан је традиционални плес ученика наше школе уз песму „Јерусалема“. Дан плеса „Боље плес него стрес“ осмишљен је као интерактивна ваннаставна активност и имао је за циљ зближавање ученика, учитеља, наставника, стручних сарадника и директорке школе, а учествовале су и наше теткице. Добро расположење, позитивна енергија, срећа и забава, али

и развијање сарадничких односа, мотивисање ученика за боравак и рад у пријатној и позитивној атмосфери, обележавају ову активност.

У плесу је учествовало око 400 ученика од првог до шестог разреда. Кроз плес и покрет неговали смо и толеранцију на различитост (школу похађа велики број ученика из осетљивих група), сарадњу, свест о себи и свест о другима. Након плеса ученици су пуни енергије, жељни рада и мотивисани за боравак у школи. Савладавањем одређених корака у плесу, ученици вежбају своју координацију, јачају самопоуздање и блискост са децом из осталих одељења и разреда а и много способнији су за понављање комплексних покрета.

Ивана Илић, наставница немачког језика
ОШ „Радоје Домановић“, Ниш

Концептуални оквир за СЕУ у школи

Анализа снага и могућности развоја школе

Социјално-емоционално учење у документима школе

Унапређивање компетенција за СЕУ

Интеграција СЕУ

Развој саморегулације кроз постављање личних циљева учења, препознавање својих снага и слабости, планирање и процену постигнутог, управљање емоцијама и мотивацијом

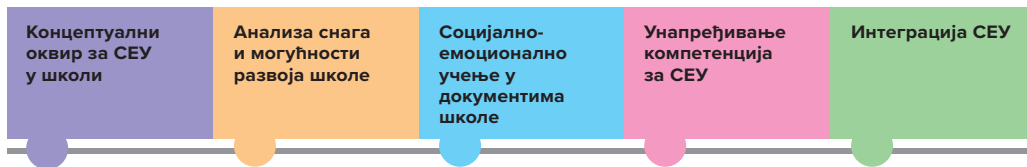
Активност „Брифинг и дебрифинг“ у оквиру наставе математике има за циљ да подстакне ученике од петог до осмог разреда основне школе на саморегулацију учења као део њихових социјално-емоционалних компетенција. Овај модел подразумева два кључна момента – брифинг на почетку недеље и дебрифинг на крају, који омогућавају ученицима да активно

управљају процесом учења, рефлектују на своје напредовање и развијају вештине неопходне за самосталан рад и размишљање.

На брифингу, који се одржава понедељком (10–15 минута), ученици се упознају са наставним садржајима за наредну недељу, као и са исходима које се очекује да постигну. Овај део омогућава ученицима да, уз подршку наставника, поставе личне циљеве учења, идентификују изазове и испланирају сопствене стратегије учења. Овај део активности их охрабрује да развијају критичко размишљање и преузму одговорност за сопствени напредак.

Дебрифинг, који се одржава на крају недеље (10–15 минута), прилика је да ученици рефлектују о напретку ка циљевима које су поставили. Износе своје утиске о учењу, евентуалним потешкоћама на које су наишли и начин на који би те изазове могли превазићи у будућности. На овај начин дебрифинг им омогућава да самостално процене свој успех, препознају своје снаге и слабости и унапреде своје вештине управљања емоцијама и мотивацијом.

Небојша Илић, наставник математике
Основа школа „Вељко Дугошевић“ Турија

ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА

Ана Муниврана, Јелена Перак (2021). *Протреси! Збирка наставних припрема за развој емоционалне отпорности и суочавања с кризом*. Уред УНИЦЕФ-а за Хрватску, Загреб.

Вајолет Оуклендер (1988). *Прозори у свет наше деце: гешталт терапеутски приступ деци и адолесцентима*. Нолит, Београд.

Зорана Јолић Марјановић (2021). *Социо-емоционалне компетенције ученика као фактор унапређивања школске прилагођености и образовног постигнућа*. Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд.

Ибоја Гера, Љубица Дотлић (1996). *Приручник за подстицање децјег самопоштовања*. Пријатељи деце Војводине, Нови Сад.

Ивана Ђерић (2018). *Наставници и ученици као истраживачи у школи. Истраживања у школи*. Институт за педагошка истраживања, Београд.

Јадранка Ивковић, Зорица Трикић (1994). *Нешто лично – Ја о себи*. Завод за уџбенике, Београд.

Јелена Врањешевић (2015). *Деца као (ко)истраживачи: партиципативна истраживања и најбољи интерес детета*. Институт за педагогију и андрагогију, Београд.

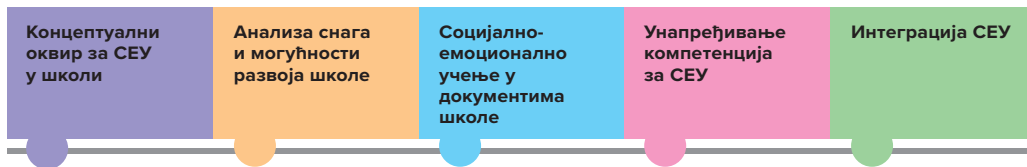
Јелена Врањешевић, Александра Калезић Вигњевић, Весна Златаровић, Драгана Коруга, Душанка Јерковић, Марија Белензада и Олга Лакићевић (2019). *Приручник: Вртић као сигурно и подстицајно окружење за учење и развој*. Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије, Београд.

Јелена Врањешевић, Борислава Максимовић, Биљана Лајовић, Јасмина Николић, Марина Бунчић, Гордана Чукурановић, Мирјана Тркуља, Смиљана Грујић, Невенка Крагуљац, Весна Радуловић, Златица Јовић, Тим УНИЦЕФ-а и ЦИП-Центра за интерактивну педагогију (2020). *Приручник: Ка сигурном и подстицајном школском окружењу: Водич за школе*. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Београд.

Мелиса Брајмер, Ен Џејкобс, Кристофер Лејн и др. (2023). *Психолошка прва помоћ за школе: водич за рад на терену*. Институт за ментално здравље, Београд.

Милица Тошић Радев, Ана Пешикан (2017). *“Комадић који недостаје“ у процесу образовања – социоемоционално учење*. Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Нада Игњатовић Савић (1995). *Чувари осмеха – психолошке радионице за подстицање развоја деце*. Институт за психологију Филозофског факултета, Београд.

Нада Игњатовић Савић, Јадранка Стојановић, Милица Крстановић, Милена Михајловић, Драгана Коруга, Јелена Врањешевић (1996). *Речи су прозори или зидови 2 – програм ненасилне комуникације за децу од 10 до 15 година*. Интерна публикација пројекта Узајамно васпитање: Језик жирафа у вртићу и школи.

Нада Игњатовић Савић, Милица Крстановић, Зорица Трикић, Драгана Коруга, Душанка Јерковић (1996). *Речи су прозори или зидови 1 – програм ненасилне комуникације за децу од 5 до 10 година*. Интерна публикација пројекта Узајамно васпитање: Језик жирафа у вртићу и школи.

Оливера Алексић Хил, Марко Калањ, Жељка Кошителић и др. (2024). *Ментално здравље у школама – зашто је важно, како препознати проблеме и како реаговати*. Институт за ментално здравље, Београд.

Оља Јовановић, Сања Стојиљковић, Јелена Врањешевић, Јелена Вуковић, Ивана Илић, Ивана Ђокић Виденовић, Софија Миленковић, Јелена Вукадиновић, Маја Марошан Михајловић, Ирена Миланковић, Драгана Матовић, Јелена Свилар Павковић, Тим ЦИП-Центра за интерактивну педагогију (2024). *Кад школа ради бим-бам-бам: Подршка социоемоционалном учењу ученика, у Куда се креће васпитање и образовање: вредности као путоказ, Зборник радова са националног научно-стручног скупа Сусрети педагога 2024 (р. 85-92)*. Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Институт за педагогију и андрагогију, Педагошко друштво Србије, Београд.

Ружица Росандић, Слободанка Јанковић, Нада Кораћ, Марина Јанковић и Сњежана Мрше; Светлана Кијевчанин, Сунчица Мацура-Миловановић, Марија Кривачић, Слободанка Јанковић, Тинде Ковач-Церовић и Маја Радојевић (2008). *Учионица добре воље 2*. Група Мост, Београд.

Сања Стојиљковић (2022). *Умеће осећања у Мета свету: Манифестација социо-емоционалних компетенција адолесцената на друштвеној мрежи Инстаграм (мастер рад)*. Филозофски факултет Универзитета у Београду, Одсек за психологију, Београд.

Стив Берковиц, Ричард Брајант, Мелиса Брајмер и др. (2023). *Вештине за психолошки опоравак: водич за рад на терену*. Институт за ментално здравље, Београд.

Стручни тим ЦИП-Центра за интерактивну педагогију и Министарства просвете (2023). *Васпитање у функцији добробити и целовитог развоја деце – Водич за запослене у установама основног и средњег образовања и васпитања*. ЦИП-Центар за интерактивну педагогију, Министарство просвете Републике Србије, Београд.

Стручни тим ЦИП-Центра за интерактивну педагогију (2024). *Социјално-емоционално учење деце основношколског узраста: Брошура за породице*. ЦИП-Центар за интерактивну педагогију, Београд.

Тинде Ковач-Церовић, Ружица Росандић и Драган Попадић (2008). *Учионица добре воље 1 – школски програм за конструктивно решавање сукоба*. Група Мост, Београд.

Модел интеграције социјално-емоционалног учења у школске праксе: Водич за школе © 2025 by Center for Interactive Pedagogy (CIP Centar) and Childhood Education International is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.015.31 (035)
37.064.1 (035)
159.923.5-057.874(035)

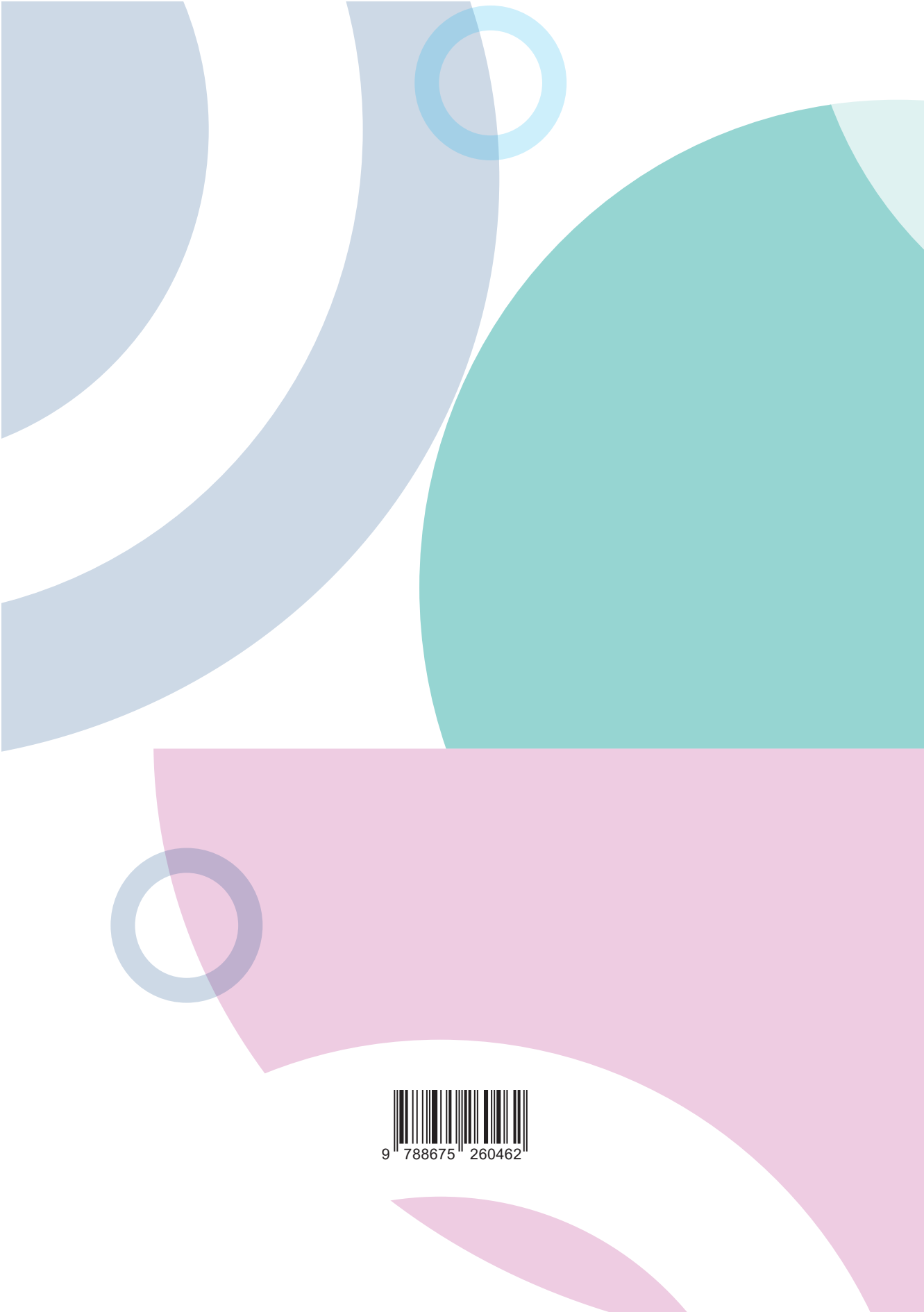
МОДЕЛ интегрисања социјално-емоционалног учења у праксе школа : водич за школе / [аутори Ана Буквић ... [и др.]]. - Београд : ЦИП-Центар за интерактивну педагогију, 2024 (Београд : Сору planet). - 56 стр. : илустр. ; 25 cm

Подаци о ауторима преузети из колофона. - Део садржаја доступан читавањем QR кодова. - Тираж 100. - Стр. 3: Уводно обраћање / Снежана Вуковић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Препоручена литература: стр. 54-55.

ISBN 978-86-7526-046-2

1. Буквић, Ана, 1978- [аутор]
а) Социјална интеракција -- Ученици -- Приручници б) Емоције -- Ученици -- Приручници в) Наставници -- Ученици -- Приручници

COBISS.SR-ID 157968649

9 788675 260462